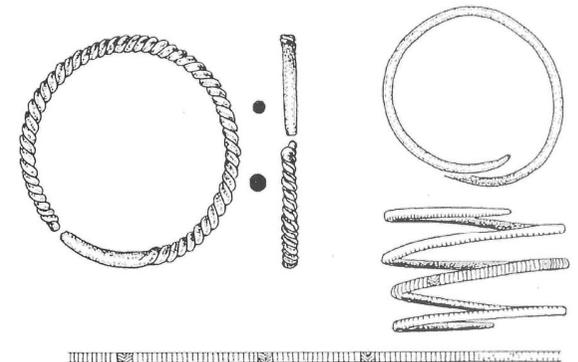
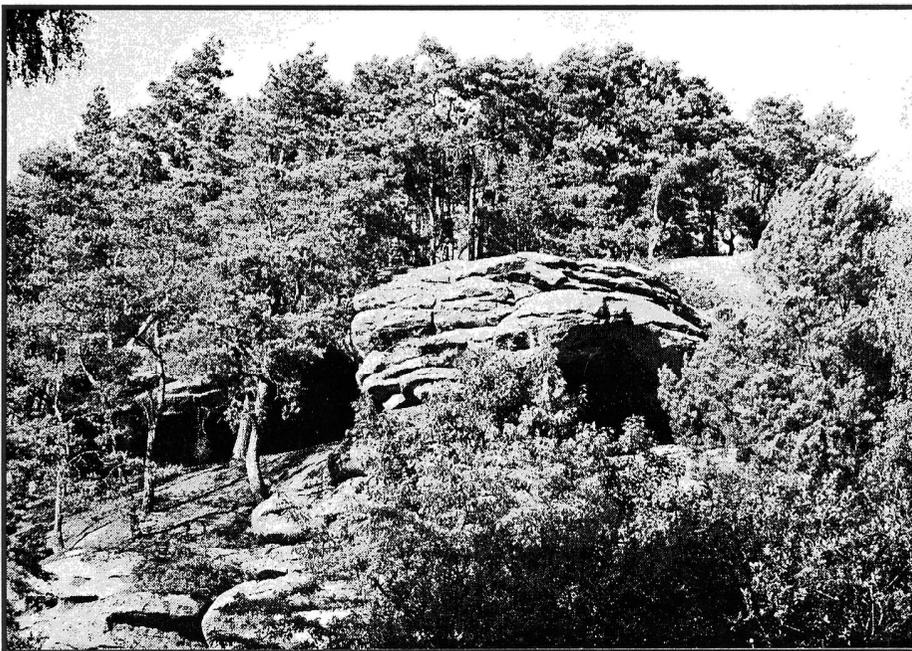
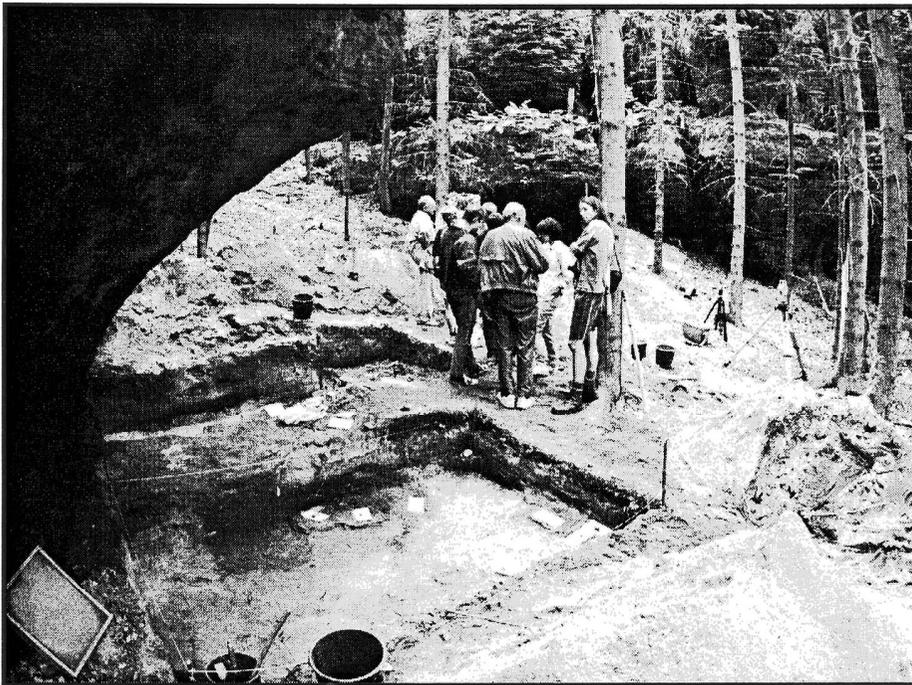
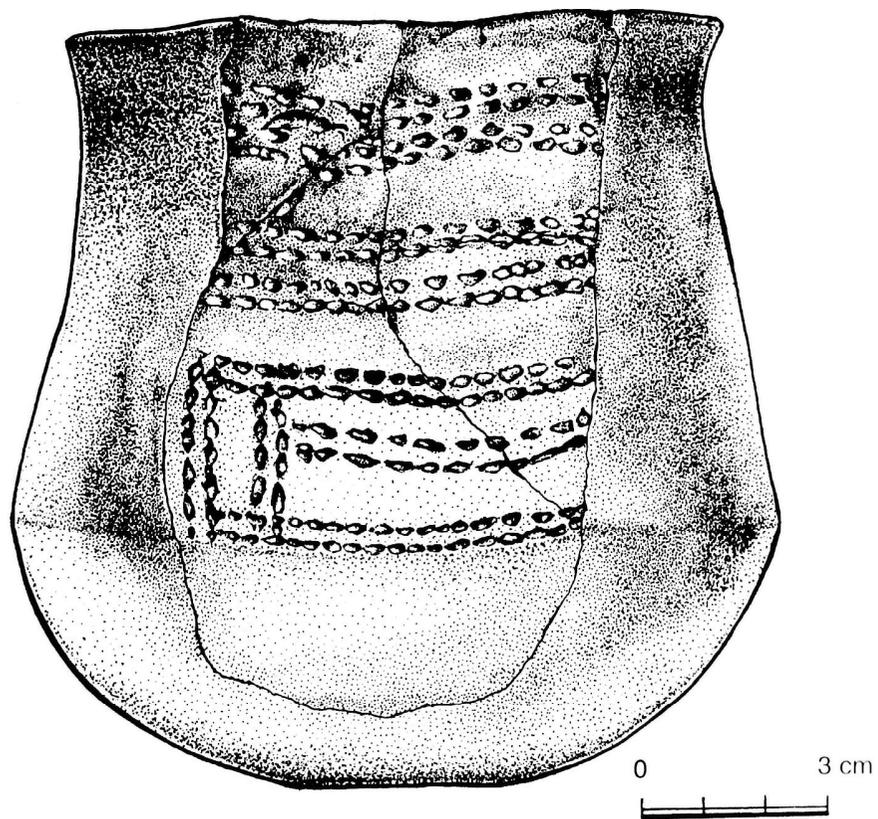

Nejstarší osídlení severních Čech

Petr Jenč - Vladimír Peša

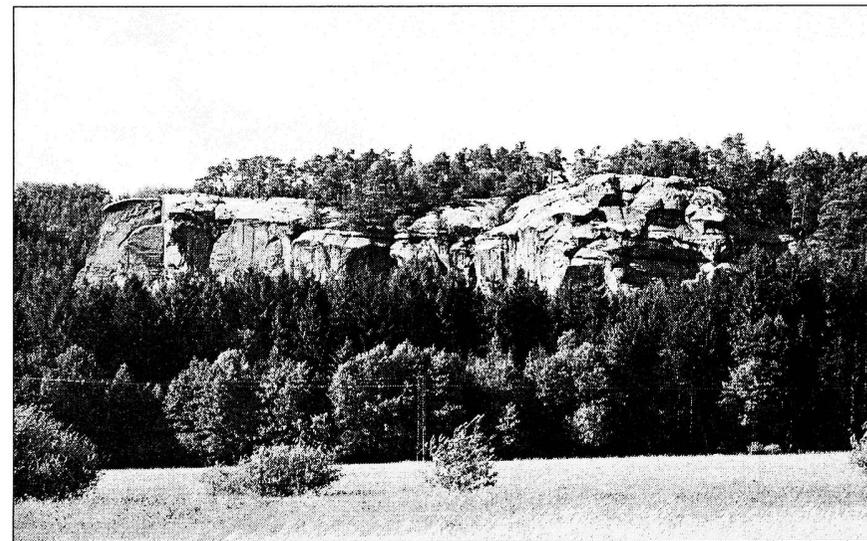

Rekonstruovaná nádoba kultury s vypíchanou keramikou (stupeň IVa) z jeskyně Oko u Branžeže v Českém ráji (výzkumy v l.1995-96 a 1998). Stáří zhruba 6,5 tisíce let. Kreslil Pavel Vašíček.

Vydal: Okresní vlastivědné muzeum v České Lípě
 © Petr Jenč - Vladimír Peša, 2000
 © Vojen Ložek, 2000 (exkurz)
 Recenzoval: Mgr. Jakub Maršálek (ÚDLV FF UK Praha)
 Jazyková korektura: Mgr. Simona Štěrbová (OVM Česká Lípa)
 Vytiskl: Tiskárna Duo press, Mnichovo Hradiště
 1. vydání - upravený dotisk
 ISBN 80-86319-01-6

Úvodem

Archeologické poznání oblasti zůstávalo až do nedávné doby velmi nerovnoměrné a místy i značně torzovitě. Zatímco archeologickým památkám Turnovska, Českodubska a Mnichovohradištska byla věnována pozornost dlouhodobě, v ostatních oblastech znalosti vycházely převážně z výsledků předválečného bádání. Teprve od poloviny 90. let se situace začíná měnit. V oblasti Mužského v Českém ráji probíhá intenzivní speleoarcheologický průzkum, oblast Polomených hor na Českolipsku a Labských pískovců (České Švýcarsko) je zahrnuta do grantového projektu zabývajícího se nejstarším osídlením severu Čech. Výsledkem těchto archeologicko-přírodovědných výzkumů je několik desítek nově objevených lokalit, z nichž některé svým významem přesahují nejen hranice regionu, ale řadí se i k významným nalezištím středoevropským. Důležité jsou také poznatky o nových pravěkých archeologických kulturách v oblastech, kde je dosud jen málokdo očekával. Následující stručný přehled je tedy první souhrnnou zprávou o pravěkém a raně středověkém osídlení severních Čech (konkrétně **okresů Česká Lípa, Liberec, Jablonec nad Nisou a Semily, východní části okresu Děčín a severního cípu okresu Mladá Boleslav**) ve světle nejnovějších poznatků.

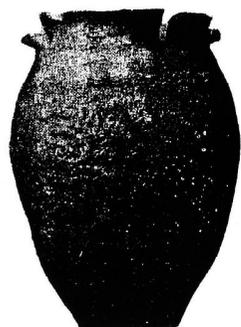
Úvodní pohled na výrazný izolovaný pískovcový útvar Sokolka u Srbska v Českém ráji. Pro pravěké zemědělce zvyšovala atraktivnost polohy, dnes přístupné ze dvou stran, rovněž blízkost vodního zdroje a velmi pravděpodobně i přítomnost úrodné půdy (minimálně do počátku mladšího holocénu) na dnes již obnaženém vrcholku skaliska. Při úpatí skály (zde v sekundárním uložení) a pod abri nalezeny artefakty ze staršího neolitu, středního eneolitu, sklonku doby bronzové, z mladší doby laténské a raného středověku. Foto Václav Vopat.

Chronologická tabulka

		Českolipsko, Šluknovsko a České Švýcarsko	Horní Pojizeří, Český ráj (kromě okresu JC) Liberecko a Frýdlantsko
1 000 000	STARŠÍ DOBA KAMENNÁ	PALEOLIT	Stvolinky, Holany, Srní - Kraví hora
120 000			Klokočské skály - Jislova jeskyně ?
40 000	MEZOLIT	Varnsdorf ?	Dolánky u Turnova
9 500		Stvolinky II	abri Pod Pradědem u Hrubé Skály
5 500	NEOLIT (MLADŠÍ DOBA KAMENNÁ)	Litice pod Ronovem, Heřmánky I, Vysoká Lešnice, Ralsko - Svěbořice	Drábovna u Malé Skály, Přepěře, Sovenice, Turnov, Mužský-Hrada, Sokolka u Srbska, Pěnčín,
5 000		abri Stará skála u Lhoty u Dubé, Stvolinky, Svěbořice, Bezděz-abri Západní vyhlídka	Mužský - Hrada, Drábovna u Malé Skály, Přepěře, Kněžmost, Jeřmanská skála u Světlé, Příšovice, Turnov, Ohrázenice, Mužský-Portál, j. Oko u Branžeže, Čertova ruka, abri Pod Pradědem u Hrubé Skály,
4 300	ENEOLIT (POZDNÍ DOBA KAMENNÁ)	abri Nizká Lešnice u Zátyní, Arba u Srbské Kamenice, Ralsko-Hradčany	Zásadka u Bosné Mužský-Hrada, j. Portál, j. Oko u Branžeže, Kozákův - Proskál (jesk.), Dvojité brána u Rohlin, Štěpánovice - Pod Hlavatou skalou Mužský - Hrada, Ludmilina jeskyně u Borku pod Troskami
4000/3900		Sloup v Čechách, Dubový vrch u Ralska-Svěbořic Ralsko-Hradčany Máselník II u Dřevčic, Sojčí převis u Všemil, abri Nizká Lešnice u Zátyní, Holany - "u Vitkovce" (?)	Mužský - Klamorna, jesk. Portál, Pěnčín, Sokolka u Srbska, Kozákův - Kudrnáčova pec, Ohrázenice u Turnova, Čertova ruka, Svijanský Újezd, Kobylky, Sovenice
3 500	STARŠÍ DOBA BRONZOVÁ	Sloup v Čechách, Okna	Branžež
3 200			Žehrov - Bellevue, Branžež - abri Východní Vránovy
2 800			
2 200			
2 000			
1 600			

		Českolipsko, Šluknovsko a České Švýcarsko	Horní Pojizeří, Český ráj (kromě okresu JC) Liberecko a Frýdlantsko
- 1 600	DOBA BRONZOVÁ	STŘEDNÍ	Pilinkov,
- 1 300		MLADŠÍ	Drábovna u Malé Skály, Turnov - Maškovy zahrady, Mužský - Sklep a Portál na Chodové, Sovenice, Svijan, Újezd, Čertova ruka, Jivina, Trosky, Příšovice, Kruhy, Klášter Hradiště, Mnich, Hradiště, Svijany, jesk. Postojna a Jislova v Klokočských sk., Sokolka, Branžež - "Hrobka", Kozákův - Babí pec (?), Olšina, Mužský - Hrada a Klamorna, Klamorna u Chvalčovic, Jeřmanská sk., Oldřichov v Hájích, Dneboh-Kavčina, Mužský-Hrada a Klamorna, j. Oko u Branžeže, Sokolka, Táborové abri a abri Berča u Drhlen, Mnich, Hradiště, Březina nad Jizerou, Svijany, Pěnčín, Čertova ruka, abri Pod Pradědem, Štěpánovice, Drábovna u M. S.
- 1 000		POZDNÍ	Holany, Bezděz, Sloup v Čechách, Svěbořice - Dubový vrch, Sněhurka u Kvitkova
- 800	DOBA HALŠTATSKÁ (STARŠÍ D. ŽELEZNÁ)		Hradčanské stěny Šídelník I u Heřmánek, Máselník I u Dřevčic, Sněhurka u Kvitkova Pramenný převis u Všemil,
- 380	DOBA LATĚNSKÁ		Žandov, Příšovice Mužský - Hrada a Klamorna, jeskyně Portál
- 200	DOBA ŘÍMSKÉHO CÍSAŘSTVÍ		Jestřebí, Stvolinky, Holany, Česká Lípa, Pavličky
- 50 + 1	STĚHOVÁNÍ NÁRODŮ		Stvolinky, Sloup v Čechách, převisy u Dřevčic
400	RANÝ STŘEDOVĚK (SLOVANĚ)		Doubřavice - Dlouhý převis ? Sloup - hradní skála
530			Pavličky u Dubé
550			Lipová u Šluknova, Ralsko - Židlov
800			Stranné,
1 000			Dubá, Mimoň, Rozprechtice, Vranov, Skalice, Stvolinky, Bezděz, Víška u Kravař, Deštná, Česká Lípa
1 250			

VRCHOLNÝ STŘEDOVĚK

Pravěká nádoba (v úvahu nejvíce přichází starší doba bronzová, příp. eneolit) ze Starých Splavů, nalezená ve skalní puklině v roce 1927 při stavbě jedné z vil nad Máchovým jezerem. Nález se nezachoval. Podle: Franz 1935.

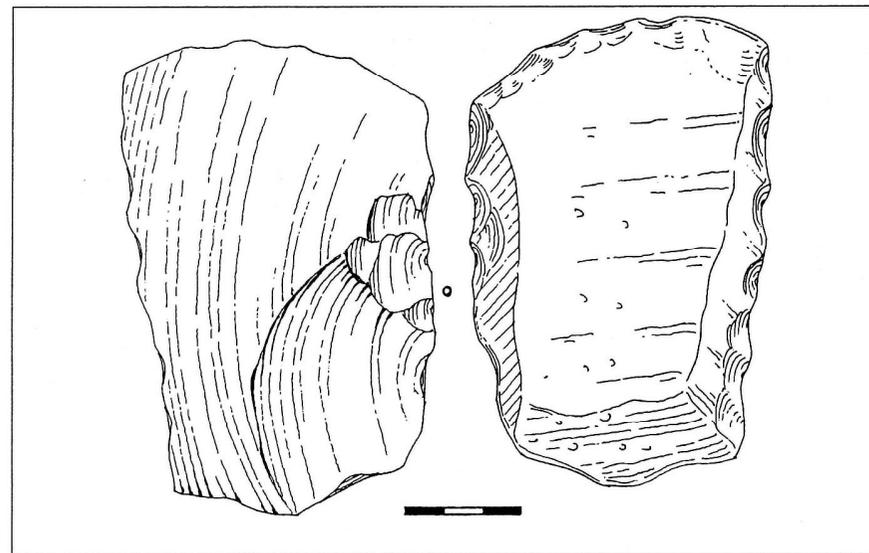
Zlatá mince západořímského císaře Glyceria (473 - 474 n. l.), jedna ze tří mincí nalezených v Plouznici v Ralsku (lokality dříve označována jako Hvězdov). Foto z archivu OVM Česká Lípa.

Přehled osídlení

Pravěk

Členitá a geologicky pestrá krajina mezi Labem a Jizerou tvořila odedávna přirozený předěl mezi úrodnými oblastmi středních Čech a Lužice. Vedle komunikačních předpokladů (prostupnost a přehlednost georeliéfu s výraznými krajinnými dominantami) nabízela krajina povodí Ploučnice a horní Jizery díky příznivé nadmořské výšce i klimatickým podmínkám možnost stálejšího osídlení již v nejstarších dobách.

První doklady o nejstarším pobytu člověka na sledovaném území náležejí do předneandertálského (*Homo heidelbergensis*), případně již neandertálského období starší doby kamenné - **starého až staršího stupně středního paleolitu** (zhruba 1 000 000 - 120 000 let př. n. l.). Pocházejí ze Stvolínck I a II (pěstní klín, 2 úštěpy technikou Kombewa a další průvodní industrie), ze Srní - Kraví Hory (sekáč na úštěpu s negativy úštěpů typu Kombewa) a dvou lokalit u Holan na Českolipsku; kulturně je řadíme do *acheulénu*. **Mladšímu stupni středního paleolitu** (asi 120 000 - 40 000 př. n. l.; *Homo neandertalensis*) možná náleží štípaná kamenná industrie z Jislovy jeskyně v Klokočských skalách u Turnova (*mousterien* ?). Pro následující období **mladého paleolitu** (*Homo sapiens sapiens*; cca 40/35 000 - 11 000 př. n. l.) zatím chybí v námi sledovaném regionu jakékoli jisté doklady o pobytu lovců (ve starší literatuře a muzejních sbírkách figuruje několik více či méně problematických lokalit, např. Varnsdorf), s určitostí je známe až z období **pozdního paleolitu** (cca 11 000 - 9500 př. n. l.) z lokalit Stvolínky II a Dolánky u Turnova (kultura obloukovitých nožičků - „Federmessergruppe“). Uhlíkatá popelovitá vrstva bez artefaktů o ploše minimálně tří metrů čtverečních, časově odpovídající konci poslední doby ledové byla objevena ve výklenkové jeskyni Portál na Mužském v Českém ráji, ale její souvislost s lidskými aktivitami není prokazatelná. Problematické jsou rovněž nálezy z Frýdlantu, které svým charakterem připomínají paleolitickou a post-paleolitickou štípanou kamennou industrii (s největší pravděpodobností se jedná o pseudoartefakty).

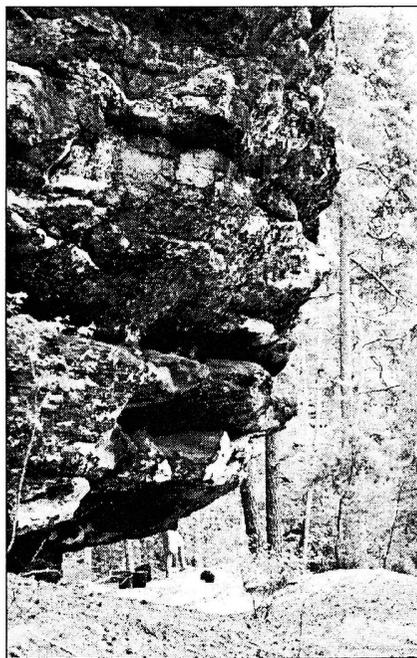

Křemencový sekáč s negativy úštěpů typu Kombewa (acheuléen) nalezený v únoru 2000 pod Kraví borou u Srní na Českolipsku. Kroužek označuje polohu odstraněného bulbu (úderového kužele). Kreslil Jiří Svoboda.

Ze samého závěru starší doby kamenné - **mezolitu** (cca 9500 - 5500 př. n. l.) - známe řadu stanovišť jak pod skalními převisy, tak i na březích močálů a slatinišť v okolí Dubé, Holan, Stvolínck, Doks, Oken a nejnověji pod Malým Bezdězem, v severním ústí kaňonu Peklo u České Lípy a v Českém Švýcarsku (převisy u Brtníků, Doubice, Všemil a Srbské Kamenice). Svým počtem více než 40 lokalit představují jeden z nejlépe poznanych mezolitických regionů ve střední Evropě. Nejstarším nálezem (z přelomu pozdního paleolitu a mezolitu) je zlomek lebeční kosti z převisu v údolí Lešnice. K nejvýznamnějším mezolitickým nálezům patří kostěné nástroje (šídla, dlátovitý předmět), pozůstatky člověka (zuby), sídelní zahlobené objekty (převisy Heřmánky I, Šídelník I u Heřmánek, Pod zubem v Pekle) a ohniště (převisy Stará skála u Lhoty, Šídelník III, Pod zubem). Nejpočetnější kamennou industrii poskytl převis Arba u Srbské Kamenice - bohatý soubor mikrolitů spolu s dalšími nejméně šesti tisíci štípanými artefakty řadí lokalitu k nejvýznamnějším v ČR. Pozdněpaleolitickou nebo mezolitickou stanici u Panského na Šluknovsku dokládají nedávné povrchové nálezy kamenné industrie. Zatím jako nedostatečně prověřené se jeví mezolitické osídlení Českého ráje (abri Pod Pradědem u Hrubé Skály).

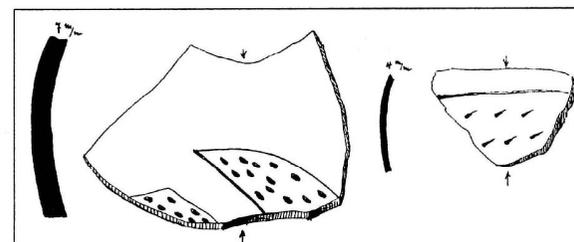
Mezolitické obnístě a vanovitý zabloubený objekt na okraji převisu Stará skála (Oltářník) u Lboty v Polomených borách při výzkumu v r. 1998. Vrstva železiveců v obnísti udržovala teplo ještě dlouho po jeho vyhasnutí. Foto Vladimír Štěpánský.

Převís Arba v Srbské Kamenici je zatím nejbolší mezolitickou lokalitou na severu Čech. Při výzkumu v r. 1999 bylo získáno několik tisíc kusů štípané industrie včetně početného souboru mikrolitických nástrojů. Převís byl využit i v eneolitu (kultura nálevkovitých pobárů). Foto Vladimír Peša.

Někdy v polovině 6. tisíciletí před naším letopočtem pronikají z východu (přes Moravu) na území Čech první zemědělci. Jejich kulturu nazýváme, podle charakteristické výzdoby keramických nádob, *kulturou s keramikou lineární (starý neolit, cca 5500 - 5000 př. n. l.)*. V severních Čechách bylo souvisleji pravděpodobně osídleno pouze Pojizeří, odkud je známo několik osad podél Jizery (Turnov - Maškovy zahrady, Nudvojovice, Přepeře, Sovenice) a výšinná sídliště na Hradech na Mužském a zřejmě i na Sokolce u Srbska. Kromě Pojizeří pronikali tito zemědělci do severních oblastí také z Polabí přes Úštěcko a usídlili se pod Ronovem (Blíževedly). Další registrovanou sídlištní lokalitou na Českolipsku je Ralsko - Svěbořice. Doloženo máme též příležitostné využívání pískovcových skalních dutin (Drábovna u Malé Skály, abri Pod Pradědem v hruboskalském skalním městě a převisy Vysoká Lešnice a Heřmánky I v severní části Polomených hor). Vesnická sídliště nejstarších zemědělců se váží

na úrodné sprašové půdy v blízkosti vodních zdrojů a charakteristickou zástavbu představují dlouhé domy dřevitohlinité konstrukce. Kromě keramických nádob či jejich fragmentů, zvířecích kostí (nejčastěji domácích zvířat) a štípaných kamenných nástrojů se ve velké míře setkáváme s broušenými kamennými nástroji, které představují výraznou technologickou inovaci. Pěstována byla převážně pšenice, chován zejména hovězí dobytek, méně koza, ovce nebo domácí prase. Zpracování obilí nasvědčují kamenné zrnotěrky vyráběné z hrubozrnných abrazivních hornin, textilní výrobu dokládají nálezy přeslenů (setrvačnick přeslice), tkalcovských závaží (k napnutí osnovy) a vzácněji otisky tkanin na keramice.

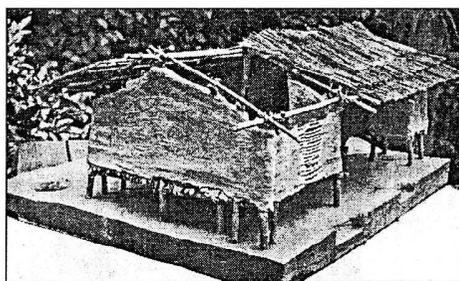
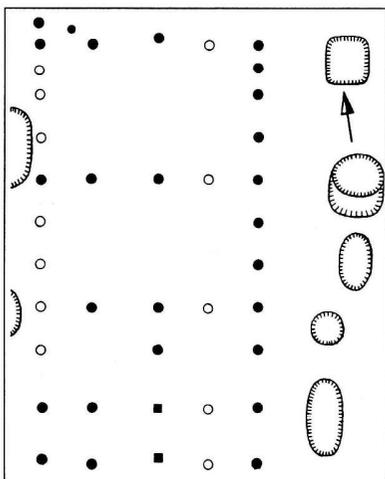

Neolitická keramika kultury s keramikou lineární nalezená na poli u Blíževedel (okr. Česká Lípa) v poloze „Kreuzstück“ v r. 1941; uložena v OVM Česká Lípa. Podle nálezu zprávy v archivu ARÚ AVČR Praha.

Lineární keramika (stupeň III - IV) ze skalního masivu Sokolka v JZ části Českého ráje z výzkumu v r. 1997. Lokalita v této době byla zřejmě výšinným sídlištěm. Foto Vladimír Štěpánský.

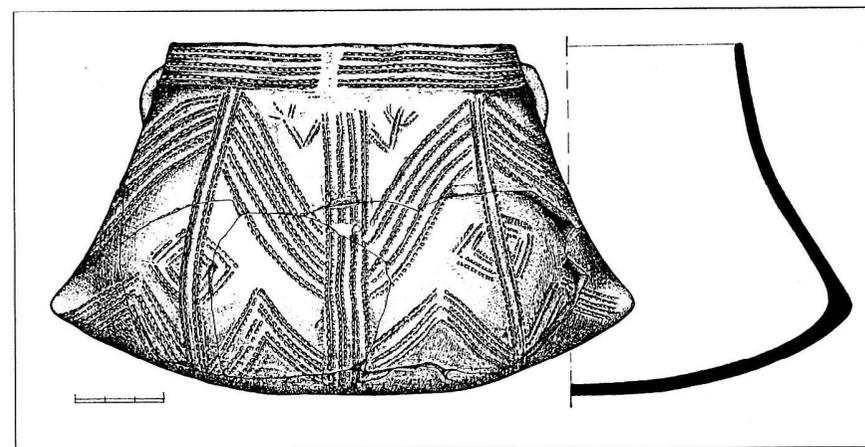
Více památek po sobě zanechali nositelé *kultury s keramikou vypíchanou mladšího neolitu* (cca 5000 - 4300 př. n. l.). Výraznější osídlení pokračuje v Pojizeří, odkud kromě vesnických sídlišť (Turnov, Ohrazenice, Nudvojovice, Přepeře, Pěňčín, Příšovice, Kněžmost, Karlovice - Vystřkalov) známe i výšinné lokality Hrada na Mužském a skalní suk Čertova ruka a nálezy z jeskyní (např.

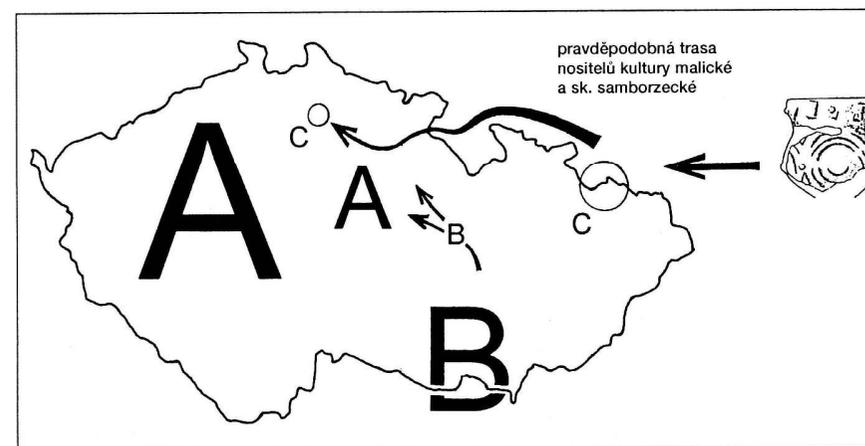
Stvolínky na Českolipsku. Půdorys neolitického domu kultury s vypíchanou keramikou (šířka 7,8 m, délka neznámá; stáří kolem 4800 před Kristem) odkrytý prof. L. Franzem ve 30. letech. Vpravo jeho ideální rekonstrukce zhotovená v r. 1937 pro mimoňské muzeum, dnes v expozici OVM Česká Lípa. Podlé: Franz 1935, Pleiner a kol. 1978 a Streit 1937.

Portál pod vrcholkem Mužského, Oko v Nové Vsi u Branžeže). Neolitici však pronikali i do vyšších poloh, což dokládají ojedinělé nálezy ve skalní oblasti Drábovna u Malé Skály a pod Jeřmanskou skálou na úpatí Ještědu. Kolonisté s keramikou zdobenou charakteristickým vypíchaným ornamentem osídlili také Českolipsko, o čemž svědčí ojedinělé nálezy broušené kamenné industrie, sídlištní doklady ze Svěbořic u Mimoně a Stvolínek pod Ronovem (významný nález základů domu kůlové konstrukce) a keramické zlomky ze skalních převisů (údolí Lešnice, Šidelník I, Heřmánky I, Sněhurka u Kvítkova, Peklo - Pod zubem, abri Západní vyhlídka na úpatí Malého Bezdězu). Neznámou lidskou činnost, možná přímo související s kultem, dokládá nález fragmentů keramických nádob a celá unikátní nádoba loďkovitého tvaru s ouškou a antropomorfní výzdobou v podobě oranta z abri Stará skála u Lhoty na severu Polomených hor. Zajímavou lokalitou je výšinné sídliště Kvadrberk (Stoličný vrch) v Děčíně. Zhruba v polovině 5. tisíciletí př. n. l. se v Českém ráji objevují cizorodé nálezy starolengyelského kulturního okruhu s malovanou keramikou (*skupina samborzecko-opatovská* nebo raná fáze *malické kultury*), jejichž domácí oblastí bylo horní Poválsí (jižní Polsko). Tyto nálezy známe z Čertovy ruky a z abri Pod Pradědem na Hruboskalsku (kulturní vrstva s kostrovým pohřbem mladé dívky s náhrdelníkem z provrtaných liščíků zubů), z jeskyně Oko u Branžeže a snad i z rovinného sídliště u Ohrazenic. V některých případech (Čertova ruka) je patrně doprovázela keramika příslušející moravskému

kulturnímu prostředí staršího lengyelu (starší stupeň *kultury s moravskou malovanou keramikou*). Slezské vlivy však zřejmě nijak výrazně do kulturního vývoje středního Pojizeří nezasáhly. Neolitici (a eneolitici) prospektoři pronikali i do neosídlených horských a podhorských oblastí, o čemž vypovídají ojedinělé nálezy kamenných broušených seker, sekeromlatů, „motyk“ nebo klínů (Šluknovsko, Liberecko, Jizerské hory, západní Krkonoše).

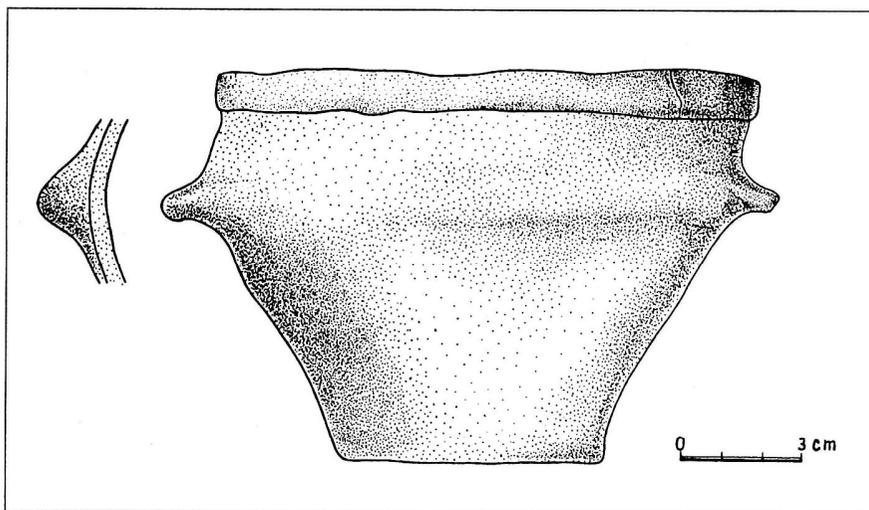

Loďkovitá nádoba kultury s vypíchanou keramikou z převisu Stará skála (Oltářík) u Lhoty v Polomených borách, objevená v r. 1998; předmět je uložen v OVM Česká Lípa. Kreslila Isabela Skřivanová.

Samborzecko-opatovský / časně malický zásah na území České republiky. Nádoba je na mapě vyznačena domácí oblastí starolengyelské skupiny Samborzec-Opatow a malické kultury (horní Poválsí, konkrétně Krakovsko), písmenem „A“ je vyznačeno území osídlené lidem kultury s keramikou vypíchanou (stupeň IVa), „B“ - území osídlené lidem lengyelské kultury moravské malované keramiky (MMK stupeň Ib) a písmenem „C“ regiony s doloženým malickým (samborzeckým) zásahem - Český ráj a Opatovsko (na Opatovsku zejména již mladší - klasická - fáze malické kultury). Mapa: P. Jenč.

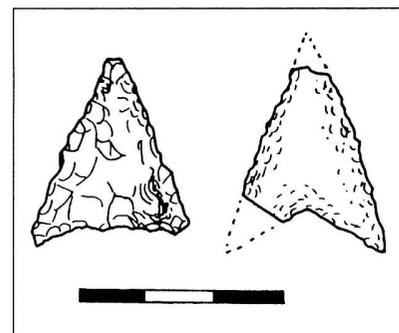
Pro následující pozdní dobu kamennou (eneolit) máme doloženo osídlení převážně v Pojizeří. Nálezy z **raného eneolitu** (mladší až pozdní stupeň *kultury moravské malované keramiky* nebo *kultura jordanovská*, příp. období *post-jordanovské*; cca 4300 - 4000 př. n. l.) pocházejí z Nudvojovic, Přepěří a z oblasti Mužského (Průlezná jeskyně u Zásadky a patrně jeskyně v suterénní části „starého paláce“ hradu Valečova). Do **období staroneolitické kultury nálevkovitých pohárů** (cca 4000/3900 - 3500/3400 př. n. l.) jsou datovány nálezy z mikroregionu Příhrázské vrchoviny (výšinné sídliště Hrada, jeskyně Portál a Oko), z Hruboskalska (Čertova ruka), z Podtrosecké oblasti (Štěpánovice - „Pod Hlavatou skalou“), z Klokočských skal (Dvojitá brána u Rohlin), ze skalních dutin na Kozákově, z Českého Švýcarska (převis Arba u Srbské Kamenice), Mímoňska (abri Lakota u Hradčan) a patrně také z Polomených hor

Raně eneolitická miskovitá nádobka, náhodně nalezená pozorným boubárem v lišicím výbrabu v Průlezné jeskyni u Zásadky (k.ú. Boseň, okr. Mladá Boleslav). Stáří asi 6 tisíc let. Kreslil Petr Vašíček.

(abri Nížká Lešnice u Zátyní - nalezené fragmenty keramických nádob náležejí do mladší fáze časného eneolitu nebo kultuře nálevkovitých pohárů). V Babí, Zemanově a zřejmě i v Kudrnáčově peci na Kozákově se v této době zpracovávala převážně místní kamenná surovina, jaspisy a chalcedony. Nálezy bolerázského stupně „jihovýchodní“ *bádenské kultury* jsou v severních Čechách zatím velmi ojedinělé a bývají na sídlištích nalézány současně s artefakty

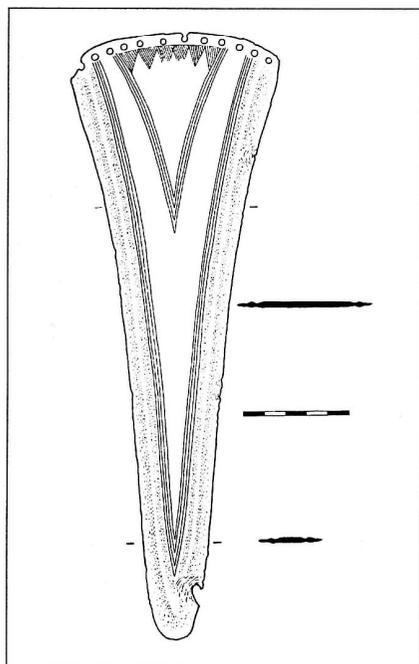
mladšího stupně kultury nálevkovitých pohárů (Hrada na Mužském). Pobyt nositelů klasického a pozdního stupně bádenské kultury (cca 3400 - 3200 př. n. l.) nebyl na sledovaném území s jistotou prokázán (možná Ludmilina jeskyně u Borku pod Troskami, nejedná-li se zde o bolerázský stupeň). V mladší fázi **středního eneolitu** (*kultura řivnáčská* a *kultura kulovitých amfor*; cca 3200/3100 - 2800 př. n. l.) existovaly rovinné osady v Pěččině a Přepěřích u Turnova, z lokalit v pískovcových terénech Českého ráje zmiňme výšinnou osadu Mužský - Klamorna, výklenkovou jeskyni Portál na Chodové, lokalitu Sokolka u Srbska a s velkou pravděpodobností sem můžeme přiřadit i Kudrnáčovu pec v Proskálí na Kozákově (střep zdobený otiskem šňůry může rovněž náležet mladému eneolitu). Na Českolipsku máme artefakty prokázáno využívání výšinné polohy Dubový vrch u Ralska - Svěbořic, hradní skály ve Sloupu nedaleko Nového Boru a pískovcových převisů v Hradčanských stěnách. Stopy *kultury se šňůrovou keramikou mladého eneolitu* (cca 2800 - 2400/2300 př. n. l.) byly zjištěny jak ve skalním prostředí (Čertova ruka u Hrubé Skály, Sojčí převis v Českém Švýcarsku, abri Máselník II a nejspíše i abri Stará Skála v Polomených horách),

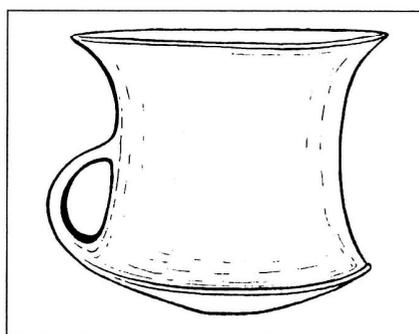
Plošně retušované pazourkové šípky z pole u Vítkovce na katastru Holan v okrese Česká Lípa, nalezené v r. 1936. Uloženy v OVM Česká Lípa. Kreslil Vladimír Peša.

tak v otevřených polohách (Kobyly na Českodubsku, na Turnovsku Svijanský Újezd a zřejmě Ohrazenice). Hroby této kultury byly objeveny v Sovenicích, představu o osídlení dokresluje ojedinělé nálezy broušených kamenných nástrojů (např. Olešnice, Turnov, Vyskeř). Nejmladší eneolitickou kulturu v Čechách - *kulturu zvoncovitých pohárů* (cca 2500 - 2200/2100 př.n.l.) - s největší pravděpodobností zachytil výzkum pod převisem Nížká Lešnice na katastru Zátyní u Dubé. Plošně retušované pazourkové hroty šípů z pole u Vítkovce u Holan typologicky odpovídají horizontu kultury zvoncovitých pohárů a časné doby bronzové (dožívají v únětické kultuře - viz níže). Vzhledem k nálezům další kamenné industrie na uvedené lokalitě se zdá pravděpodobnější jejich zařazení do eneolitu.

Velmi málo dosud víme o aktivitách člověka v oblasti ve **starší době bronzové** (cca 2200 - 1600 př. n. l.). Sever Čech byl tehdy zřejmě jen průchozím územím nejstarších výrobců bronzu. Registrováno bylo nevelké množství ojedinělých nálezů - např. nálezy listovité pazourkové dýky v Branžeži (datována do starší fáze staré doby bronzové), keramiky pod hradní skálou ve Sloupu, na Hradech pod Mužským a pod abri Východní Vránovy u Branžeže, nález bronzové sekerky v Žehrově - Bellevue, nález tří bronzových dýk v Oknech v Podbezděží (mladší fáze *únětické kultury*, cca 1800 - 1600 př. n. l.) či dvou kamenných prožlabených seker na Českolipsku (okolí Stvolínek, Luhov).

Jedna ze tří bronzových dýk ze starší doby bronzové, nalezené v Oknech v Podbezděží; vyobrazený předmět je součástí předválečné sbírky Národního muzea v Praze. Kreslil Vladimír Peša.

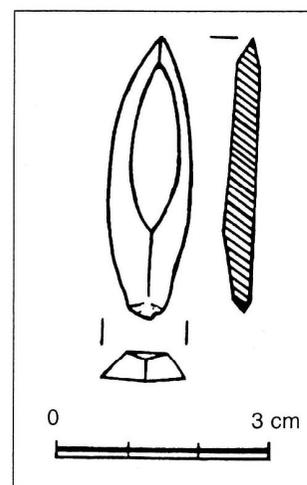

Klasický únětický košlík - jeho fragment nalezen v 90. letech pod abri Východní Vránovy u Zakopané v Českém ráji. Kreslil Petr Jenč.

Ze **střední doby bronzové** (cca 17./16. - 14. stol. př. n. l.; *mohylová kultura*) pochází s největší pravděpodobností pouze bronzová sekera z Pilínkova na Liberecku, jiné bezpečně doklady pobytu lidí ve sledovaném regionu zatím chybí. Dva bohatě zdobené náramky ze Srbska a Podkostí mohou náležet i mladší době bronzové.

Nárůst osídlení v **mladší době bronzové** (cca 1300 - 1000 př. n. l.) je na severu Čech spojen s *lužickou kulturou* lidu popelnicových polí (v Pojizeří s prvky středoevropské *kultury knovízské*), jejíž nositelé bývají někdy etnicky spojováni s Venety či Ilyry. Na Turnovsku a Mnichovohradištsku této kultuře náleží řada

vesnických sídlišť (Turnov - Maškovy zahrady, Nudvojovice, Příšovice, Sovenice, Březina nad Jizerou, Mnichovo Hradiště, Jivina aj.), žárová pohřebiště (spálené ostatky se ukládaly do keramických uren - popelnic, např. Klášter Hradiště, Kruhy nad Jizerou, Dneboh, Svijany, Svijanský Újezd), výšinná sídliště na Čertově ruce a ve skalním masivu Mužského (hradiště Hrada, Klamorna). Pozůstatky neznámých lidských aktivit byly zkoumány na svahu bizarního čedičového útvaru Trosek. Využívání skalních dutin v okolí Turnova dokládají nálezy v hruboskalském skalním městě (abri Pod Pradědem), v Klokočských skalách (Jislova jeskyně, Postojna, Pánvička) a v oblasti maloskalské Drábovny. Zvláště vysoký počet lokalit lužické kultury mladší (až rané pozdní) doby bronzové byl zjištěn v jeskyních a pod abri v pískovcovém mikroregionu Příhrázské vrchoviny (Sklep a Portál na Chodové, Stříbrný orel, Zelená jeskyně, Velký Mamučák, Sokolka, V průchodě, Berča, Malá latrina, Uňo aj.). Zdá se, že lidé lužické kultury také navštěvovali jeskyně v Proskalí na severozápadním svahu Kozákova (Babí pec). Osídlení pokračuje i severněji na Česko-dubsko (výšinné sídliště Klamorna u Chvalčovic, abri pod Jeřmanskou skálou). Blízké okolí Liberce a Frýdlantu bylo v mladší a pozdní době bronzové (např. keramika z Oldřichova v Hájích nebo z Bezdčína u Hodkovic, bronzová sekera z Raspenavy - Chlumu ap.) ovlivňováno

Lužická kultura (?). Kostěný nástroj - s největší pravděpodobností brot šíp; nalezen v roce 1994 při archeologickém výzkumu v jeskyni Portál na Chodové. Kreslil Petr Jenč.

lužickým osídlením na Žitavsku, kde na sklonku doby bronzové vzniklo významné opevněné centrum s výrobou bronzů na hoře Oybin (Ojvín). V období lužické kultury mladé a pozdní doby bronzové bylo osídleno také Českolipsko. Kromě aktivit pod skalními převisy v severní části Polomených hor, v Hradčanských stěnách, mezi Bezdězem a Okny a na úpatí Bezdězů o tom svědčí sídlištní poloha u Holan, výšinná lokalita Dubový vrch u Ralska - Svěbořic a lokalita Lesingova skála u Sloupu. Zvláštní postavení pravděpodobně zaujímal hradní skála ve Sloupu, kde se našlo několik set předmětů - převážně fragmentů nádob - datovaných do

pozdní (event. již do sklonku mladší) doby bronzové. Samostatnou skupinu představují ojedinělé nálezy bronzových seker (úpatí hory Ralsko, svah Ronova, Lipka u Dobranova, Velký Grunov, okolí Dubé), jejichž datace v rámci mladé až pozdní doby bronzové (Ralsko, Ronov), a v některých případech i jejich příslušnost ke kultuře lidu popelnicových polí je problematická (např. sekerka z Binova u Kravař může ještě náležet do střední doby bronzové). Bronzové předměty na Českolipsku doplňují dva náramky (tordovaný a spirálovitý)

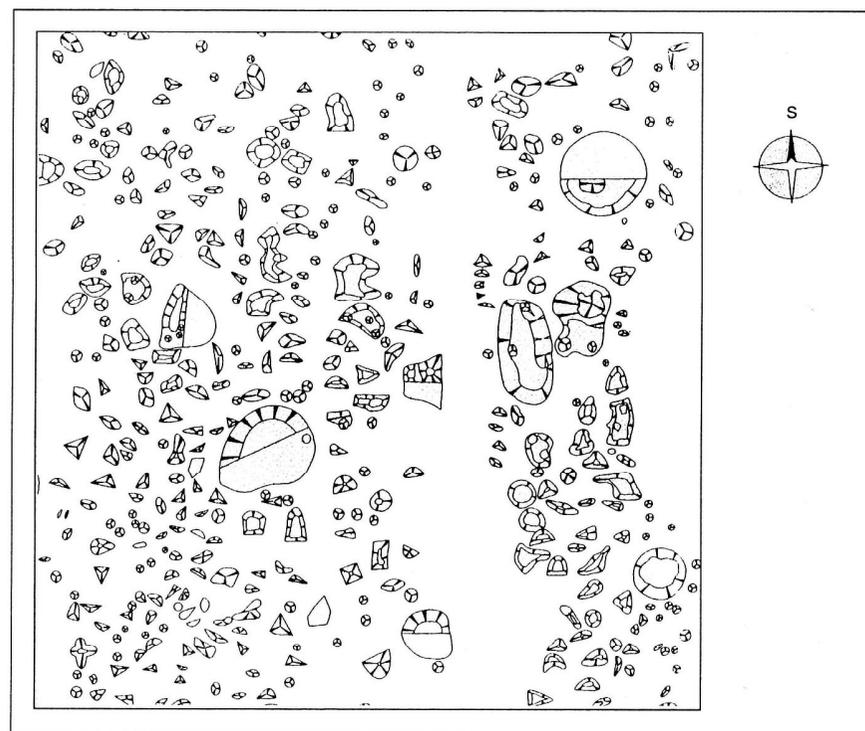
Sloup - výzkum na severním úpatí bradní skály v r. 1998. Kulturní vrstva s drubotně uloženými pravěkými artefakty (vesměs mladší stupeň lužické kultury) nasedala na více než 1 m mocnou beználezovou vrstvu světle šedého písku. Foto Vladimír Štěpánský.

Skála bradu Sloup patří k významným lokalitám lužické kultury na severu Čech. Poblud od severovýchodu z r. 1916 od H. Münsera. Reprofoto Vladimír Štěpánský.

z mladší až pozdní doby bronzové nalezené v okolí Bezdězu a nedochovaný nálezy bronzového srpu ze Žďáru u Doks, u něhož však nelze vyloučit ani mladší stáří.

Demografický boom vyvrcholil ve **starším stupni pozdní doby bronzové** (částečně zmíněn již výše - Českolipsko a příhraniční oblasti regionu). V Pojizeří je reprezentován starým stupněm *kultury slezské* (např. žárová pohřebiště v Březině a Svijanech, skalní suk Čertova ruka aj.) a závěrečnou etapou *východočeské skupiny lužické kultury*. Poslední zbytky osídlení pojizerskou facií východočeské skupiny kultury lužické je možné sledovat na archeologickém materiálu z hradů Hrada a Klamorna na Mužském i z místa posledního

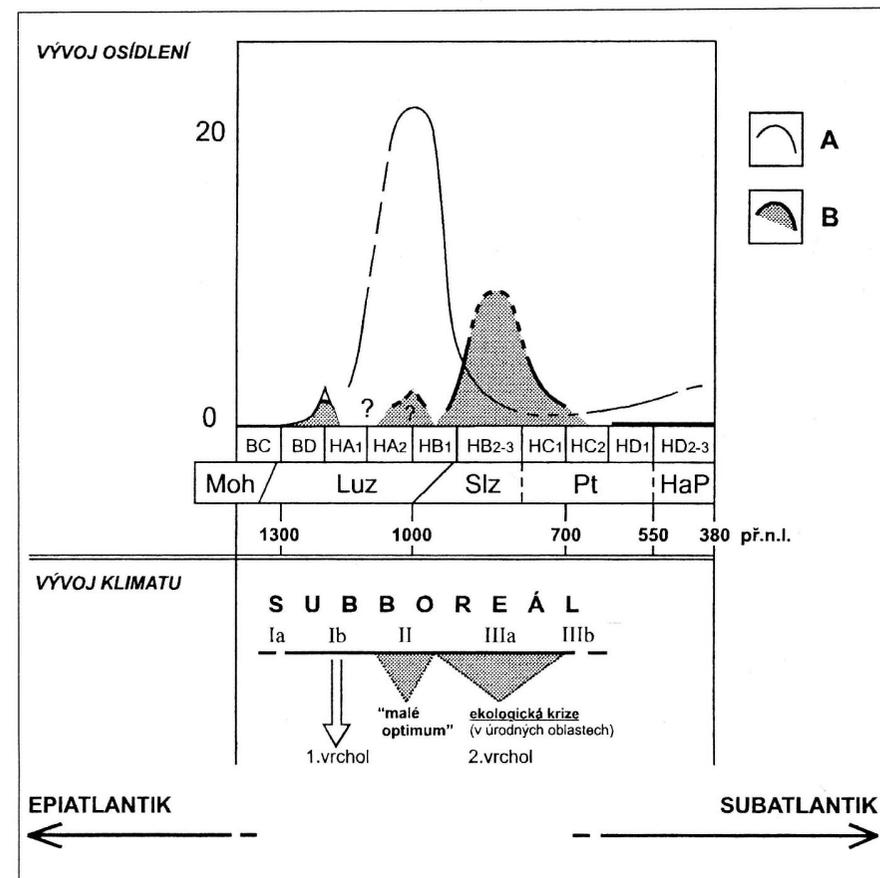

Část rozsáhlého pravěkého sídliště v Turnově - Maškových zabradách (v roce 1998 prozkoumána plocha 1869 m², vyobrazen kvadrant 5 x 5 m). Tisíce kůlových jamek, převážně z mladší doby bronzové, spojuje autor výzkumu Jan Prostředník s existencí dlohodobějšího nákolního sídliště na zaplavovaném břehu Jizery nebo s vícefázovou konstrukcí brodu přes řeku (velmi pravděpodobná je také kombinace obou variant). Podle: Prostředník 1999.

odpočinku obyvatel těchto sídlišť - z pohřebišť pod Kavčinou u Dneboha. Nejmladší lužický a slezský (příp. slezsko-štitarský) materiál pochází rovněž z dalších lokalit v oblasti Příhrázské vrchoviny (Sokolka, Oko, jeskyně Vývrat). Do tohoto období patrně náleží horizont depotů bronzových předmětů typu Kosmonosy, jenž je na Turnovsku zastoupen vzácným nálezem kovových součástí obřadního vozíku (?) ze Svijan. Hromadný nález bronzů byl objeven také v příšovické pískovně, ale jeho bližší datování v rámci mladé až pozdní doby bronzové není známo. Na severu a západě sledovaného území přechází ve starém období pozdního bronzu *severočeská* („česko-saská“) skupina lužické kultury teprve do svého pozdního stupně, jihovýchodní Českolipsko je kulturně více ovlivňováno oblastí středního Pojizeří.

V **mladším stupni pozdní doby bronzové** (ve východní a jihovýchodní části regionu *kultura slezská*, na Českolipsku, severním Liberecku a na Děčínsku doznívající *kultura lužická*; 9. - pol. 8 stol. př. n. l.) a následně **starší době halštatské** (rámcově 8. stol. př.n.l., raná doba železná) došlo v úrodných oblastech severních Čech k znatelnému prořídnutí osídlení. Hlavní příčinou zřejmě byla přírodní, resp. ekologická krize vyvolaná předchozí změnou klimatu a intenzivním hospodařením člověka. Odlesněné pískovcové plošiny Polomených hor a Českého ráje podléhaly silné erozi, která způsobila značné ochuzení celých ekosystémů (např. okolí Mužského a Branžeže). Na Turnovsku jsou nálezy vázány na vyvýšené (skalní sídliště Čertova ruka) i podhorské polohy (Drábovna u Malé Skály), několik vesnických sídlišť existovalo při řece Jizeře (Mnichovo Hradiště, Březina nad Jizerou - zatím zkoumáno jen pohřebišť, Svijany u Turnova). Z Českolipska zmiňme pravděpodobnou lokalitu abri Sněhurka u Kvítkova.

V **mladší** (cca 700 - 550 př. n. l.) a **pozdní době halštatské** (asi 550 - 380 př. n. l.) se osídlení alespoň zčásti vrací do původního rozsahu z mladší doby bronzové. Na Turnovsku kromě zemědělsky úrodných poloh (např. Turnov - Maškovy zahrady, Příšovice, Pěňčín, Svijany) pokračuje i osídlení Čertovy ruky (mladší a pozdní *kultura platěnická* z okruhu lužických popelnicových polí). U Světlé pod Ještědem byl patrně opět využíván skalní výklenek pod Jeřmanskou skálou.

Environmentální kolaps na sklonku doby bronzové a v rané době železné na severu Čech. Vztah osídlení k vývoji klimatu - křivka A: Mnichovobradištsko, konkrétně mikroregion Příhrázské vrchoviny (reprezentuje úrodnou teplou a suchou oblast) v porovnání s křivkou B: sever Českého ráje - Maloskalsko (zemědělsky méně příznivá oblast s chladnějším a výrazně vlhčím klimatem). Hodnoty na svislé ose odpovídají počtu zjištěných lokalit. Legenda: Moh - mohylová kultura, Luz - lužická k., Slz - slezská k., Pt - platěnická kultura starší u vrcholné doby halštatské, HaP - pozdní halštat (pozdně platěnický horizont).

Ekologicky postižené oblasti jsou na sklonku subboreálu vysídlovány, obyvatelstvo se drží při hlavních tocích nebo proniká do nových, často i výše položených poloh. Celkově dochází k demografickému poklesu. Autor: Petr Jenč.

V severní části Polomených hor (vliv *bylanské kultury*) známe lokality pod skalními převisy (Máslník I u Dřevčic, Sněhurka u Kvítkova, velmi pravděpodobně také Šídelník I u Heřmáněk), nověji byly halštatské nálezy zjištěny také ve skalách Českého Švýcarska - např. z Pramenného převisu u Všemil pochází torzo nádoby *kultury billendorfské* (saská skupina lužické kultury doby halštatské - rozšířená severně od naší hranice). Skrovné nálezy

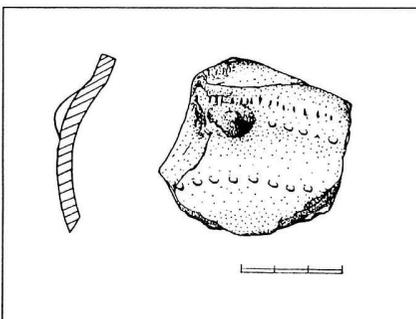
Torzo amfory billendorfské kultury nalezené během r. 1997/1998 pod Pramenným převisem u Všemil (katastr Studený) v Labských pískovcích. Uloženo v OVM Česká Lípa. Foto Václav Sojka.

této práce se podařilo s jistotou rozpoznat billendorfskou keramiku též na Českolipsku pod abri Donbas u Ralska-Hradčan (bohatá lokalita sondovaná v červenci 2000).

Závěr doby halštatské (sídliště u Skokov, Karlovice - Čertova Ruka) se časově částečně kryje s **časně latéskou kulturou** českých Keltů - Bójů (přibližně mezi 450 a 390/380 př.

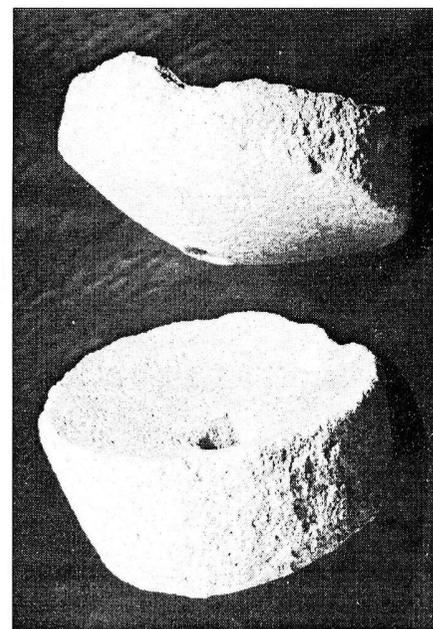
n. l.). Kontaktům pojizerské populace potomků kultury lužických popelnicových polí se středočeským protokeltským prostředím nasvědčují především nálezy keramiky (Turnov, Mužský - Hrada, pravd. Příšovice). Úplný konec pozdně halštatské civilizace na severu Čech způsobily společensko-politické změny související s invazí historických Keltů (uvažováno o kmenu Volků - Tektoságů) ze středozápadní až západní Evropy na naše území. To by mohl podtrhnout i archeologický objev polozahloubené spálené chaty se sedmi zavražděnými jedinci na Hradech na Mužském.

keramiky billendorfského typu zasahující na Turnovsko („Frýdštejn - hrad“, Čertova ruka) ukazují, že se kontakty se sasko-lužickou oblastí ve starší až pokročilé době halštatské neomezovaly jen na frekventovanou obchodní trasu podél Labe (Děčínsko, Litoměřicko, Mělnicko), ale probíhaly i tzv. žitavskou cestou. Během závěrečných korektur před vytištěním

Pozdně platěnický zlomek nádoby zdobený kolcem, upichy a plastickým výčnělkem z okolí Skokov. 5. - poč. 4. stol. př. n. l. Kreslil Michal Holínek.

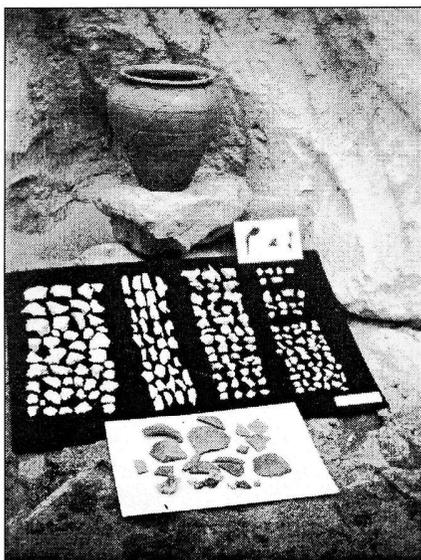
Starý a střední latén, období plochých kostrových pohřebišť keltských bojovníků (4. - 3. století př. n. l.), představuje nevelké množství lokalit v severní polovině

Laténský rotační mlýnek nalezený při rozšiřování silnice v Obroku u Tuháně (okres Česká Lípa) v r. 1977; je uložen v expozici OVM Česká Lípa. Foto z archivu OVM Česká Lípa.

středního Pojizeří: Mužský - Hrada a Klamorna, jeskyně Portál, Příšovice, Přepeře, nejspíše pískovcový suk Čertova ruka. Pro osídlení západní části severních Čech (nepočítáme-li Úštěcko) nemáme s výjimkou Žandova dalších prokazatelných dokladů. Rámcově lze žandovské nálezy zařadit do 3. století př. n. l., kulturně by mohly náležet *podmokelské skupině*. Artefakty této skupiny jsou datované do 3. - 2. století př. Kr. a známe je z oblasti labské průrvy, tj. mezi libochovanskou kotlinou a okolím Pirny. Materiální náplň podmokelské skupiny charakterizujeme jako kelto-germánskou.

V období **mladé až pozdní doby latéské** (2. stol. - 3. čtvrtina 1. století př. n. l.) pokračuje osídlení západní části dnešního Libereckého kraje smíšeným obyvatelstvem (alespoň zčásti germánského původu), jehož hmotná kultura bývá označována jako *kobylská skupina* (některými badateli pokládána za mladší stupeň podmokelské skupiny). Nálezy kobylské skupiny byly nejlépe rozpoznány na žárových pohřebištích - v Jestřebí u České Lípy, v Kobylech na Českodubsku a Chocnějovicích u Mnichova Hradiště; celkem bylo prozkoumáno sedm desítek hrobů. Časově kobylská skupina vykřívá období někdy mezi léty 150/120 a 80/60 před narozením Krista. Další latéské nálezy pocházejí z hradní skály ve Sloupu, ze Stranného, Stvolínek I a II, Holan, České Lípy (Erbenova ulice) a Svojkova a dokládají alespoň občasně osídlení Českolipska na sklonku doby železné. S životem v době latéské souvisejí

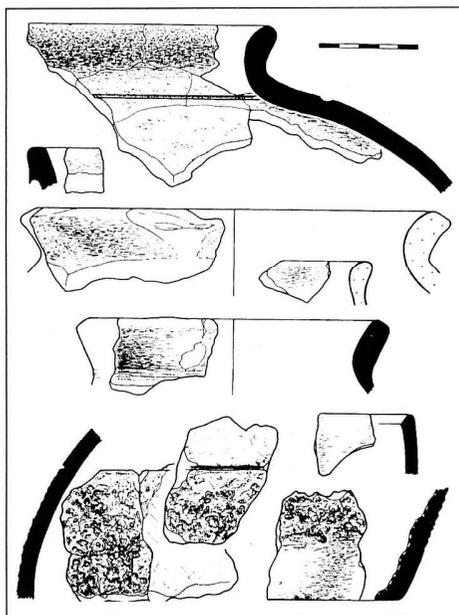

Žárové pobřeží kobylské skupiny v Jestřebí na Českolipsku. Dobový snímek z výzkumu C. Streitové v r. 1935, soubor nálezů uložen v expozici OVM Česká Lípa. Foto z archivu OVM v České Lípě.

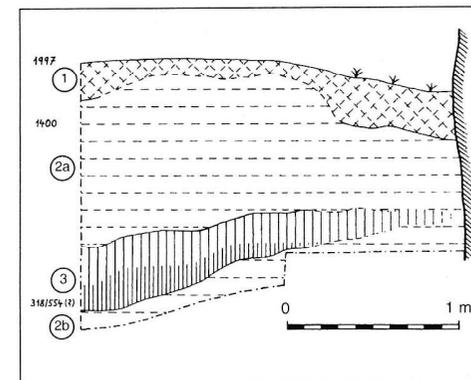
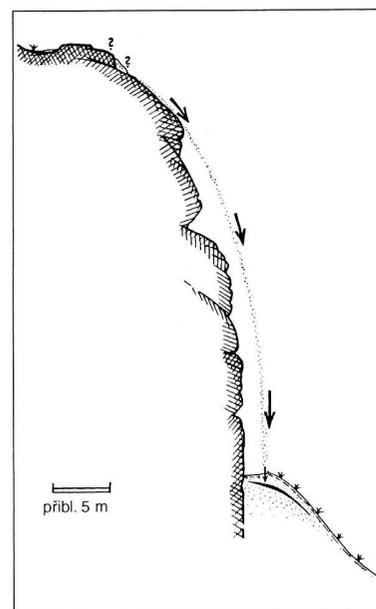
opevněné plochy Semín pod Troskami o rozloze 180 ha, jejíž funkce zatím nebyla objasněna.

Osídlení sledované oblasti v **závěru latěnu** a v průběhu **doby římské** (epocha germánského osídlení Čech, asi 40 př. n. l. - sklonek 4. století n. l.) nasvědčují památky v okolí Stvolínek, nálezy pod skalními převisy u Dřevčic (Máslník I, Pod kamennou hlavou), pod hradní skálou ve Sloupu, v Turnově a jeho nedalekém okolí (Podolí, Příšovice, Skokovy, jeskyně Oko a abri Berča

rovněž nálezy zlatých keltských mincí z okolí Doks a Pavliček na Českolipsku. Také z Turnovska a severního Mnichovohradištska známe několik lokalit z vrcholné až pozdní doby laténské, zde je však spojujeme s keltským etnikem, případně s akulturovaným, patrně i částečně asimilovaným, etnikem potomků kultury lužických popelnicových polí: nálezy z výrazných skalních útvarů Čertovy ruky, Trosek a Sokolky, z abri Mamučák pod Mužským, z jeskyně „Knobloch-Skála“ u Kostí, z rovinných sídlišť v Branžeži, Jivině, Soběslavicích a Příšovicích a rovněž z rozsáhlé

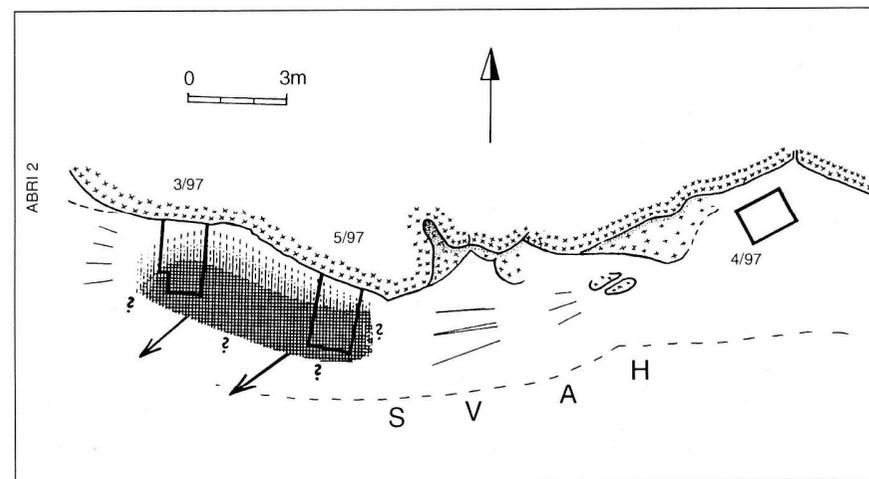

Doba laténská - keramika z 2. - 1. stol. př. n. l. z lokality Stvolínky I získaná při výzkumu prof. L. Franze v letech 1932 - 33; uloženo v OVM Česká Lípa. Kreslil Vladimír Peša.

Sonda 5/97 - západní profil. Vysvětlivky: 1 - tmavý humózní písek prorostlý kořeny; 2 a, b - světlý bělavý až šedoběžový písek, archeologicky sterilní; 3 - tmavě šedý, na bázi šedočerný písek - nálezový horizont (vesměs s artefakty z doby laténské).

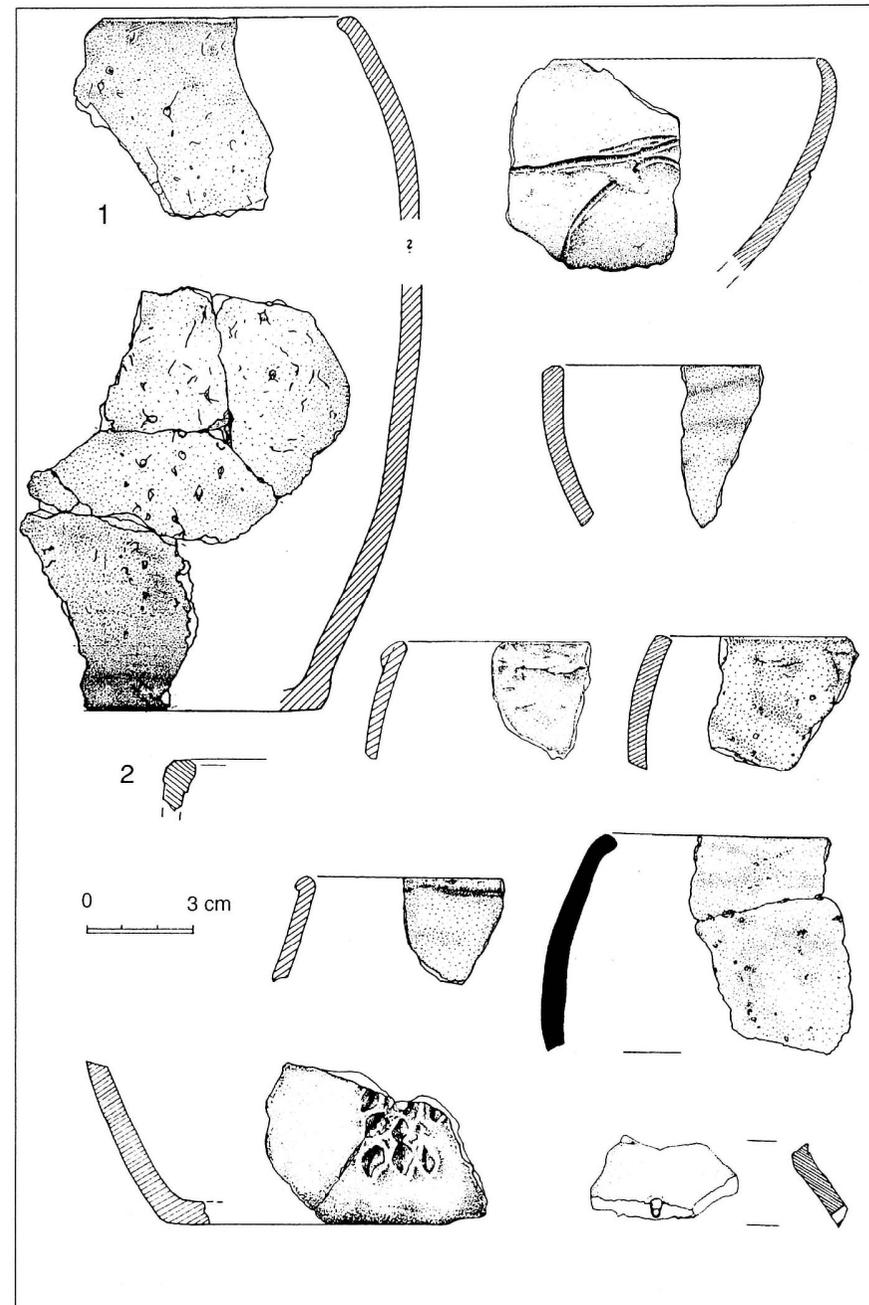
Skalní masiv Sokolka poskytl bohaté nálezy z mladší doby laténské (rámcově 2. století př. n. l.). Téměř všechny předměty materiální kultury Keltů pocházejí z tmavě šedé (dřevěným ublím probarvené) až 40 cm mocné vrstvy při úpatí skaliska, jež se podle jediného radiokarbonového data pravděpodobně mezi léty +/- 318 - 554 našeho letopočtu zřítla z vrcholové plošiny skalního bradla (vlivem eroze, možná po lesním požáru). Předměty zařaditelné do doby laténské tvoří zhruba 90 % veškerých nálezů z transferované vrstvy, zbytek představují doklady starších pravěkých kultur (starý neolit, eneolit, sklonek doby bronzové). Na plánu z výzkumu v r. 1997 je bustým mřížkováním vyznačen minimální rozsah transferované kulturní vrstvy. Kreslil Petr Jenč.

u Branžeže, Boseň, Kněžmost, v hruboskalském skalním městě Čertova ruka a abri Pod Majákem) a snad i střepy nádob z Dlouhého převisu u Doubravic v Podbezdězí. Ojedinelé nálezy římských mincí z Krásného Buku, Jiřetína pod Jedlovou, Dubé, Děvína u Hamru, Petrovic, Hrádku nad Nisou, Frýdlantu, Jilemnice, Vyskeře a poklad mincí z Turnova - Hamrů u Pelešan mohou připomínat tehdejší obchodní stezky, ale k jejich uložení či ztrátě mohlo v řadě případů dojít i později. Ojedinelé jsou také nálezy z následujícího období, označovaného jako **stěhování národů** (375/400 - pol. 6. stol.). V této době byly raženy mince nalezené na Bezdězu, v Ralsku - Ploužnici, Luhu a Předláních na Frýdlantsku. Mezi prokazatelnější doklady osídlení regionu patří nálezy ze Svijan (mírně zahlužený přístřešek oválného půdorysu) a Příšovic (nádobka objevená za neznámých okolností). Vysoce kvalitní keramika z hradní skály ve Sloupu odpovídá počátku stěhování národů nebo pozdní době římské. Významnou lokalitou byla v době stěhování národů Čertova ruka, odkud pocházejí nálezy postříbřených kování koňských postrojů, železné a bronzové přezky od opasků zdobené stylizovanými zvířecími hlavičkami, bronzové spony, zlomky importovaného skla a řada dalších předmětů.

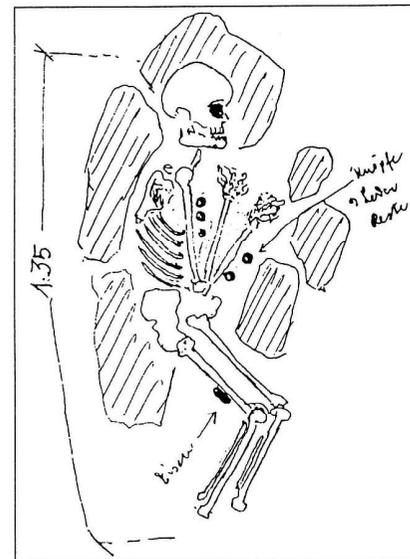
Raný středověk

Od 6. století (nejdříve po r. 530) začínají na sever Čech povolna pronikat první slovanskí osadníci, jak dokládají nálezy keramiky tzv. pražského typu. Tato časně slovanská keramika, přetrvávající až do sklonku 7. století, byla identifikována v Nudvojovicích u Turnova, na Hradech na Mužském a v Pavličkách u Dubé. Zlatá mince byzantského císaře Justiniána (527 - 565 po Kristu) z Přepěř u Turnova nemusí se slovanskou kolonizací souviset. Významným ojedinelým nálezem je bronzová průvlečka uzávěru tašky s postavou jezdce z Lipové u Šluknova (7. století) západoevropského - merovejského - původu. Do 7.- 8. století s největší pravděpodobností patří kostrový pohřeb mladé ženy z Ralska - Židlova, vybavený kovovými rolničkami, který ukazuje na nomádské prostředí Karpatské kotliny. Nejasnými nálezovými okolnostmi jsou obestřeny dva

Fragmenty keramických nádob z doby římské (Český ráj): 1,2 - jeskyně Oko, ostatní - Skokovy. Kreslil Michal Holínek a Petr Jenč.

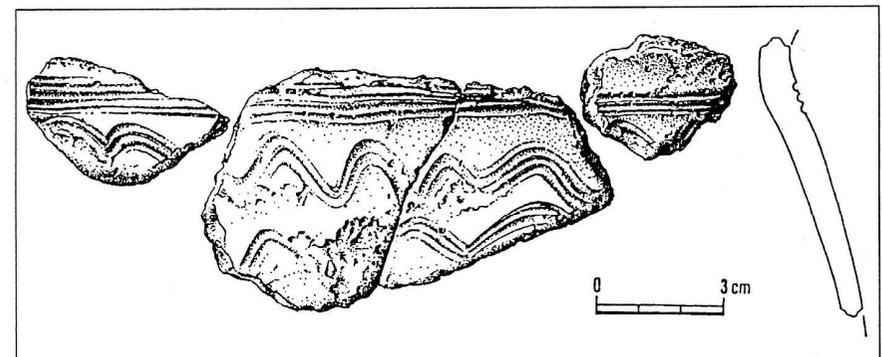
stříbrné kruhy ze Šluknova, datované do mladší doby hradištní, tj. do 11. - 12. století, u nichž je možný východní - ruský - původ. Zhruba z 9. století je hradiště u Brtníků, které pravděpodobně leželo na významné komunikaci procházející divokou krajinou Českého Švýcarska. Na Frýdlantsku existuje v 9. - 10. století hradiště Loučná - Saň, na stejné stáří ukazují i nálezy keramiky z nedaleké obce Ves (střední doba hradištní). Nejstarší dosud známé raně středověké lokality na Českodubsku (Klamorna u Chvalčovic, Kotel aj.) pocházejí až z období mladohradištního. Na Mnichovohradištsku vznikají nejpozději na počátku 9. století výšinná hradiška Hrada a Klamorna na Mužském, zhruba o století mladší je nedaleké ostrožné hradiště v Hradci nad Jizerou. Nálezům v Hradci nad Jizerou časově přibližně odpovídají nálezy slovanské keramiky z blízkých Přepeří, o něco pozdější je keramika z Podolí u Svijan (náleží již mladohradištnímu období). Starším nálezem z Turnovska je bronzová rolnička z Příšovic, která byla vyrobena v 8. století. Raně středověké nálezy byly v minulosti již několikrát identifikovány i ve vlastním Turnově (širší oblast Maškových zahrad); osídlení zde datujeme do mladší doby hradištní. Doklady staroslovanského mohylového pohřbívání registrujeme v jihozápadní části Českého ráje na Kobylí hlavě (poloha nad Hrázkou) v oblasti Mužského - celkem sedm mohyl z 8. - 9. století. Vztah pohřebiště k výše uvedeným opevněným lokalitám Hrada a Klamorna nebyl dosud objasněn. Zhruba témuž časovému horizontu odpovídají fragmenty keramické nádoby (z žárového hrobu ??) objevené v prostoru mladolužického pohřebiště pod Kavčinou na okraji Dneboha. Zajímavý nález z 9. století pochází z výklenku pod skalním útvarem Sokolka u Srbska, kde byly archeologickým výzkumem zjištěny zlomky zdobeného keramického hrnce s příměsí tuhy a do mírného lesku vyhlazeným povrchem. Interpretujeme ho jako pravděpodobnou obětinu. Z 9. století by měl být i hromadný nález kovových předmětů v blízkém Kněžmostu. Charakteristickým druhem archeologických pramenů mladšího období raného středověku (a počínajícího středověku vrcholného) jsou kostrové hroby s esovitými záušnicemi, v regionu datované snad již od 11. do 13. století (Březina nad Jizerou, Boseň, Klášter Hradiště nad Jizerou, Sovenice, na Českolipsku Mimoň a Dubá). Přítomnost mladohradištní keramiky na nízkém ostrohu v prostoru při dnešním kostelu v Mímoni nevylučuje osídlení polohy v této době. Do mladší doby hradištní byly taktéž datovány sídlištní nálezy z Rovenska pod

Nomádský hrob mladé ženy objevený před druhou světovou válkou v dnes již neexistující obci Židlov v Ralsku. Skica z nálezné zprávy uložené v archivu ARÚ AV ČR Praha. Hrob je instalován v expozici OVM Česká Lípa.

Troskami, ostrožná poloha „Na Týně“ v téže obci (některými badateli pokládána za slovanské hradiško) nebyla dosud řádným archeologickým výzkumem prověřena. Ze samého konce raného středověku, tj. ze 12. až 1. třetiny 13. století, je doloženo sídliště a dehtařské jámy ve Svijanech u Turnova.

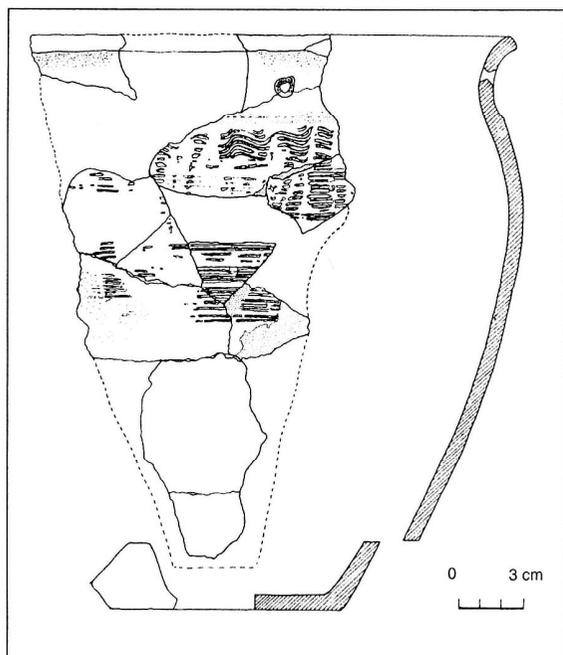
Na závěr přehledu lokalit je třeba zmínit předválečný nález monoxylu (člunu vydlabaného z jednoho kusu kmene) při regulaci řeky Ploučnice v České Lípě, který se však do dnešních dnů nezachoval. Předpokládáme, že byl pravěkého nebo raně středověkého stáří.

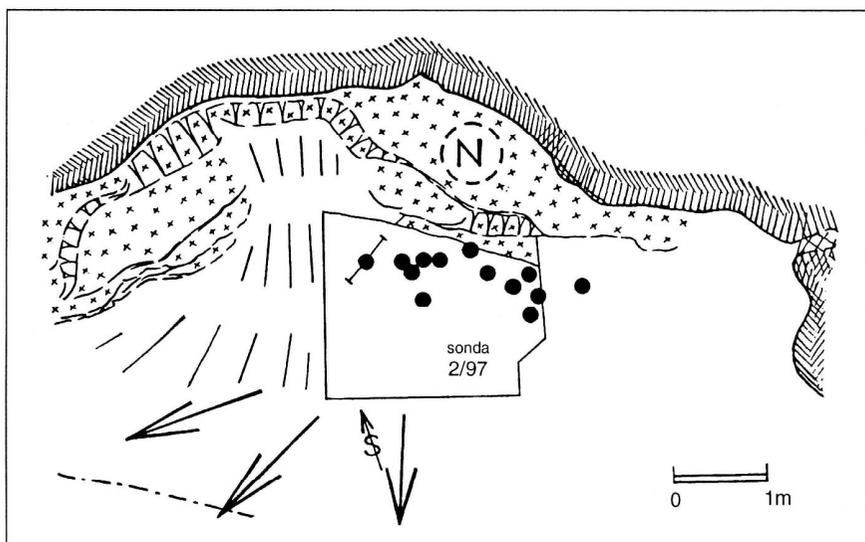
Starohradištní keramika z lokality Dnebob - Kavčina pod Mužským. Podle: Lutovský 1999.

Souvislejší osídlování krajiny lze bezpečněji sledovat na sklonku raného středověku, od 11. - 12. století, kdy jsou položeny základy k pozdější vrcholné středověké kolonizaci a k vytváření sídelních struktur. Vedoucí úlohu při poznávání mladších historických období přebírají písemné prameny

a archeologické poznatky jejich údaje dále doplňují a upřesňují. Dalo by se přeneseně říci, že jsou nejstarší obrazovou knihou těchto písemných zpráv.

Sokolka - vyklenek v abri 2: torzo do mírného lesku vyblazeného slovanského hrnce s břebenem provedenou výzdobou drobné vlnice a několika pásů horizontálních linií. Nádoba (nebo jen její část?) mohla být v 9. století obětována ve skalním vyklenku pobanskému božstvu. Na plánu je znázorněno její pravděpodobné původní umístění (N) a kroužky vyznačen rozptýl zlomků z nádoby v sondě 2/1997 (dalších 8 fragmentů nalezeno povrchově do vzdálenosti 6 m od okraje sondy ve směru šipek). Kreslil Petr Vašíček a Petr Jenč.

EXKURZ:

Vývoj klimatu a přírodní prostředí v holocénu

RNDr. Vojen Ložek, DrSc.

Holocén - doba poledová (postglaciál) - představuje nejmladší období geologické historie, které dosud trvá. Jde o teplý a poměrně vlhký výkyv, který z hlediska kvartérního klimatického cyklu odpovídá pleistocénním meziledovým dobám (interglaciálům). Počíná trvalým vzestupem teploty po vyznění poslední doby ledové a dělí se na řadu dílčích fází, které byly původně stanoveny na základě vývoje vegetace v baltickém prostoru a později rozlišeny podle výsledků pylových analýz také v dalších částech Evropy a v širším světovém rámci. Jejich přehled podává tabulka s údaji absolutního stáří na základě měření radioaktivního uhlíku ^{14}C . Původní údaje shrnuje první sloupec, druhý uvádí data opravená (kalibrovaná) podle některých dalších kritérií (BC - před Kristem, AD - po Kristu):

PREBOREÁL	8300 - 7700/7500 BC	9500 - 8500 BC
BOREÁL	7500 - 6000 BC	8500 - 5800 BC
ATLANTIK	6000 - 3000/2500 BC	5800 - 3700 BC
SUBBOREÁL	2500 - 700/600 BC	3700 - 600 BC
SUBATLANTIK	600 - současnost	600 BC - 2000 AD

Vzhledem k tomu, že uvedené členění se téměř výhradně opírá o vývoj vegetace zachycený v rašelinných a jezerních sedimentech, které ovšem zachycují jen určitý typ prostředí (např. u nás vlhké horské oblasti a některé rašelinné pánve) doporučil K.-D. Jäger úpravu tohoto členění podle výpovědi dalších kritérií, především ložisek pramenných vápenců, která byla doplněna poznatky ze stratigrafie svahovin, niv, jeskynních výplní a půd. Jde převážně o oblasti chudé na zbytky vegetace - jakými jsou teplé suché nížiny a pahorkatiny včetně krasových oblastí. Biostratigrafie se zde především opírá o nálezy fosilních měkkýšů a obratlovců, často doprovázených archeologickými památkami. Toto členění lépe vyhovuje poměrům v našich pravěkých sídelních oblastech a proto je mu dána přednost i v následujícím přehledu jednotlivých fází. Absolutní stáří uvádíme podle nejnovější kalibrace.

Preboreál (9500 - 8900 BC) představuje období rychlého oteplování charakterizované šířením pionýrských dřevin - borovice lesní, břízy, osiky

a jalovce, které nacházejí vhodná stanoviště na čerstvých, dosud málo vyvinutých půdách. V suchých teplých oblastech počíná vývoj černozemí, rozkládají se zde dosud bezlesé plochy se stepní, respektive dealpínskou vegetací. Objevují se první náročnější dřeviny jako dub a líska a do středoevropského prostoru se začínají šířit teplomilné druhy.

V **boreálu** (8900 - 6500 BC) teplota dále stoupá, až posléze přesahuje zhruba o 2 °C dnešní hodnoty; později rychle vzrůstá vlhkost, která na samém konci výrazně překračuje současný průměr. Doubravy s příměsí ušlechtilých listnáčů (lípy, jasan, jilmy, javory) postupně zatlačují pionýrské dřeviny, v drsnějších vyšších polohách - u nás zvláště na Šumavě - se šíří smrk. Zhruba v polovině období se ve vysokých podílech uplatňuje líska, což nasvědčuje parkovému rázu krajiny a silnému zastoupením ekotonů (přechodných zón mezi lesem a otevřenými plochami). Pionýrské dřeviny ustupují na extrémní stanoviště (pískovce, skalní hrany), teplé slunné svahy na úživných horninách osazují dřínové doubravy se šipákem a šíří se skalní stepi. V nejteplejších a nejsušších oblastech dosud přetrvávají formace černozemní stepi. Vedle nových teplomilných přistěhovalců dosud místy žijí některé stepní druhy z konce pleistocénu, např. hraboš *Microtus gregalis* nebo pištucha *Ochotona pusilla*. Člověk zatím do přírodního dění příliš nezasahuje.

Atlantik (6500 - 4800 BC) je období s maximem teploty a vlhkosti, která v první polovině přesahuje až o 80 - 100 % dnešní hodnoty. Významným dokladem jsou horizonty sypkého sintru (pěnitce) ve středoevropských jeskyních, dokládající jejich silné provlhčení, které odpuzovalo jak pravěké lidi tak obratlovce, ne však plže představované řadou vlhkomilných druhů. Vzhledem k tomu, že pěnitce jsou obvykle archeologicky sterilní, avšak v jejich přímém nadloží nasedají horizonty staršího neolitu, v podložních hlínách pak památky starších loveckých kultur (paleolit, mezolit), byl pěnitce v dřívějších dobách ne zcela správně vykládán jako doklad přerušení pravěkého osídlení mezi paleolitem a neolitem. Tehdy ještě nebyla správně pochopena jeho pravá podstata a ani mezolit v té době dosud nebyl jednoznačně rozpoznán. Atlantik charakterizuje obecný nástup zapojených lesů, v nižších polohách smíšených doubrav a v horských oblastech smrčín. Otevřené enklávy postupně zarůstají, ovšem tento přírodní vývoj (dosud plně odpovídající pleistocénním interglaciálům) je zhruba v polovině období zvrácen příchodem prvních neolitických zemědělců. Ti přednostně osídľují teplé suché nížiny a nízké pahorkatiny, kde nejen brzdí postup lesa, ale naopak začínají postupně rozšiřovat otevřené plochy, na něž druhotně pronikají zbytky stepních rostlin i živočichů přežívající ze starších fází. Tento přelom se projevuje zejména v územích s plošným výskytem spraší

a černozemních půd. V neosídlených oblastech, především v méně úrodných vrchovinách a horách, zatím nerušeně pokračuje přirozený vývoj - tedy rozmach lesů, v nichž se začíná objevovat buk a později i jedle. Spolu se zemědělským osídlením k nám začínají pronikat i různé plevely a ruderaly včetně některých živočichů, kteří nikdy předtím u nás nežili - tzv. moderních přistěhovalců (např. v půdě žijící plž *Oxychilus inopinatus*).

Epialantik (4800 - 1400 BC). Tuto novou fázi zahrnující mladší část původního atlantiku a starší úsek subboreálu vyčlenil K.-D. Jäger na základě vývoje ložisek pramenných vápenců (pěnovců, travertínů), kde klidnou sedimentaci CaCO₃ přerušují vložky suti a půdního materiálu a nasvědčují tak sušším oscilacím v jinak dosud teplém vlhkém období. Pokračuje vývoj z předchozího atlantiku - v neosídlených oblastech nadále určovaný přírodními silami a v sídelních územích silně usměrněný lidskými aktivitami, které se stávají významným ekologickým faktorem. Osídlení v pozdním neolitu a eneolitu poněkud ztrácí na rozloze, ale v následujícím starším úseku doby bronzové nabývá opět na rozmachu. V osídlených oblastech se prohlubuje jejich stepní nebo lesostepní ráz, v neosídlených se postupně utváří stupně lesní vegetace tak jak je známe dnes, tj. v nižších oblastech převažují doubravy (v nichž se postupně prosazuje habr), ve středních polohách, které v českých zemích zabírají největší plochu, nabývá převahy buk (později s jedlí), zatímco do horských poloh se stahují smrčiny. V tomto období dosahují největšího druhového bohatství lesní ekosystémy, takže lze hovořit o lesním optimu, které se ovšem již nemohlo uplatnit v oblastech trvale osídlených od neolitu.

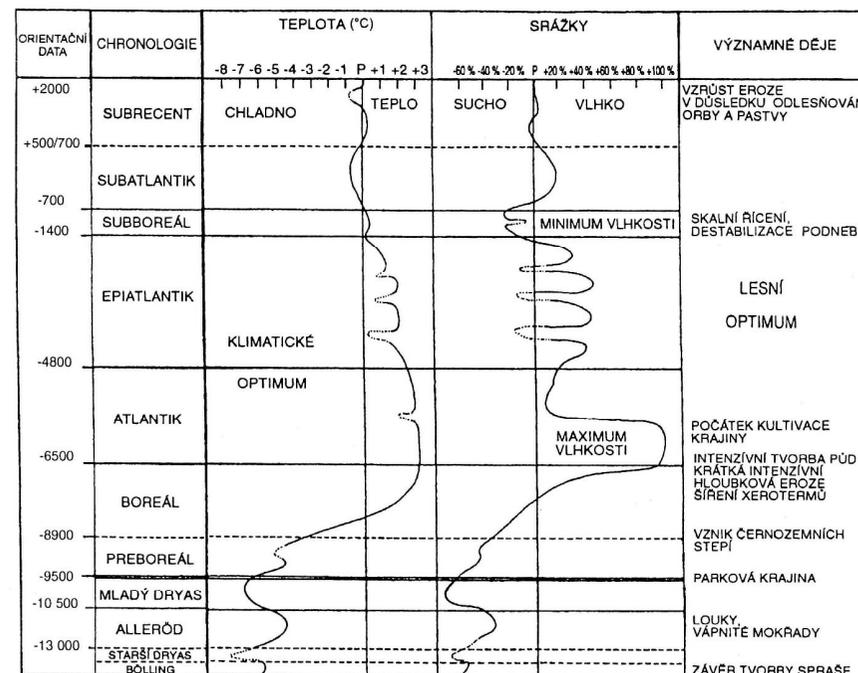
Subboreál (1400 - 700 BC) se ve smyslu pojetí K.-D. Jägera omezuje jen na převážně suché období s nevyrovnaným podnebím, které chronologicky odpovídá mladší a pozdní době bronzové až počátku doby železné. Pravěké osídlení dosahuje zejména v Čechách své největší plošné rozlohy, proniká i do horských krajin (Pošumaví, České středohoří, ve slovenských Karpatech až do výšek kolem 1500 m). V členitých terénech s chudšími půdami převládá pastva vedoucí k obecnému odlesnění a následné erozi. Skalní řícení, tvorba hrubých sutí i porušení jeskynních portálů svědčí o nevyrovnaném podnebí. Zvyšuje se podíl moderních imigrantů, především z jihu, zatímco v neosídlených oblastech se upevňuje převaha buku a jedle.

Subatlantik (700 BC - 500/700 AD) Předchozím subboreálem počíná celkové zhoršení podnebí, které vede k postupnému mizení některých jižních druhů náročných na teplo, případně k jejich stažení do některých mikroklimaticky zvláště příznivých okrsků. Pozoruhodný je také ústup pravěkého osídlení

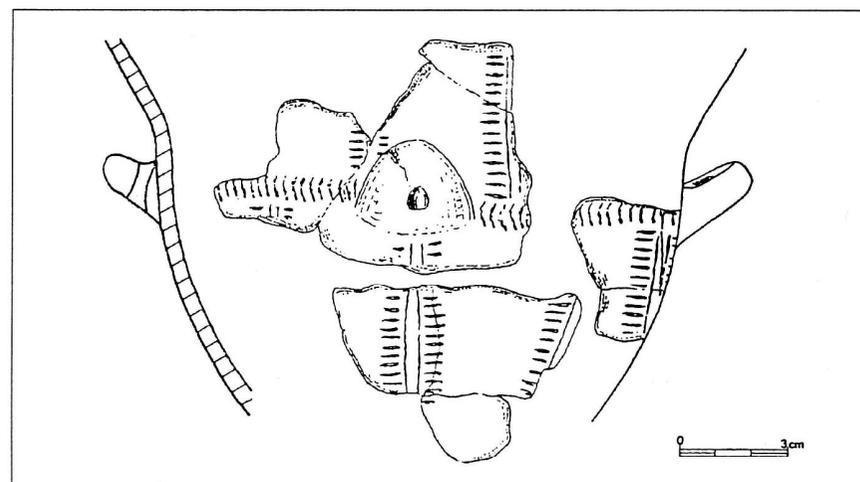
z některých již kolonizovaných oblastí, takže místa, kde dříve byly nepochybně pastviny a zčásti i pole, opět postupně zarůstá les. Je již vytvořeno bukové pásmo (místa s jedlí) ve středních polohách, v nižších oblastech převládají doubravy s habrem. Ve vysokých horách počíná pokles horní hranice lesa, který na sklonku epiatlantiku sahal až o 200 m výše než dnes. Na mnohých místech ustává tvorba pramenných vápenců (pěnovců) a dochází k postupné erozi nebo i subrozi ložisek. Srážení CaCO₃ pokračuje jen v teplých okresech, ale oproti atlantiku nebo epiatlantiku již jen v omezené míře. Od subatlantiku je účelné oddělit jeho mladší, pravděpodobně v průměru sušší fázi označovanou jako *subrecent*.

Subrecent (500/700 - 2000 AD) u nás spadá do sklonku doby protohistorické a následující doby historické a je charakterizován novou kolonizací, zasahující i do klimaticky a půdně méně příznivých krajín (např. Českomoravské vysočina, Pošumaví). Posledními velkými zásahy, zejména do horské přírody, je německá kolonizace českých pohraničních hor a kolonizace valašská v karpatské oblasti. Stále více se uplatňuje šíření plevelů, ruderálů a nových imigrantů, které pokračuje do současnosti. Lidská činnost přispívá i k opětovnému šíření řady pionýrských dřevin a ve vyšších polohách i smrku, který se v posledních dvou stoletích stává i preferovaným objektem lesního hospodářství, takže mění celkový ráz naší krajiny.

Z předchozího popisu vyplývá i celková charakteristika holocénu, která ho ostře odlišuje od pleistocenních teplých období (interglaciálů), charakterizovaných pouze oteplením a zvlhčením a následnou převahou lesa. V holocénu přistupují lidské aktivity, které les potlačují a vytvářejí zcela nový typ krajiny s kulturními plodinami, chovy nepůvodních druhů zvířat a výskytem moderních imigrantů, kteří nikdy předtím na našem území nežili.

Rekonstrukce vývoje klimatu v závěru doby ledové (pozdní würm) a v době poledové (holocén). Nejnovější kalibrování dat posunulo zejména přechod z glaciálu do holocénu blouběji do minulosti. P = současný průměr. Autor: Vojen Ložek.

Štěpánovice - „Pod hlavatou skalou“, kultura nálevkovitých pohárů (širímská fáze). Částečná rekonstrukce nálevkovitého poháru s kolkovanou výzdobou. Podle: Vokolek 1998

Poděkování

Okresní vlastivědné muzeum v České Lípě děkuje Obchodně provoznímu ředitelství Českých drah v Ústí nad Labem, díky jehož vzácnému pochopení mohla být tato publikace vydána.

Za cenné upřesňující informace o nových nebo jen částečně publikovaných nálezech a lokalitách autoři děkují Dr. Jiřímu Svobodovi a Mgr. Lence Jarošové z Archeologického ústavu AV ČR v Brně, Dr. Janu Prostředníkovi z Okresního muzea Českého ráje v Turnově, Dr. Jiřímu Waldhauserovi z Okresního muzea v Mladé Boleslavi, panu Marcelu Rezlerovi z Nového Boru a Dr. Nadě Profantové z Archeologického ústavu AV ČR v Praze. Za nezbytnou technickou výpomoc děkujeme počítačovému specialistovi Vladislavu Němcovi a paní Zuzaně Jenčové. V neposlední řadě patří náš dík fotografům Václavu Vopatovi z Mnichova Hradiště, Vladimírovi Štěpánskému z českolipského Okresního vlastivědného muzea, Václavu Sojkovi ze Správy NP České Švýcarsko a Haně Rysové z Prahy.

Informace o autorech

Petr Jenč - specializuje se v oboru archeologie a speleoantropologie; zabývá se problematikou využívání pískovcových skalních dutin od starší doby kamenné po současnost a nejstaršími lidskými dějinami v regionu středního Pojizeří a severních Čech. Je členem Ústřední odborné komise pro pseudokras České speleologické společnosti.

Mgr. Vladimír Peša - zabývá se speleoantropologií krasových i pseudokrasových oblastí a krajinnou archeologií od pravěku po současnost, připravuje k publikování přehled archeologických nálezů z jednotlivých regionů Českolipska.

Kontakt na autory: Okresní vlastivědné muzeum v České Lípě - archeologické pracoviště, nám. Osvozené 297, 470 34 Česká Lípa, tel.: 0425/824145, e-mail: pesa@muzeum.clnet.cz

Doporučená literatura

- BRESTOVANSKÝ, P. - STARÁ, M. (ed.) 1998: Archeologie Libereckého kraje 1 (sborník příspěvků), Liberec.
- BUDINSKÝ, P. 1986: Výzkumy a přírůstky archeologického odboru Krajského muzea v Teplících v letech 1972 - 1981. Archeologický výzkum v severních Čechách 13, Teplice.
- BUDINSKÝ, P. a kol. 1994: 100 let archeologické práce teplického muzea (1894 - 1994). Archeologický výzkum v severních Čechách 24, Teplice.
- FILIP, J. 1947: Dějinné počátky Českého ráje. Praha.
- FRANZ, L. 1935: Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte Böhmens. Praha.
- FRANZ, L. 1935: Die vorgeschichtliche Besiedlung um das Lausitzer Gebirge, in: Zittauer Geschichtsblätter 12, str. 25 - 30, Zittau.
- FRANZ, L. 1936: Neues zur vorgeschichtlichen Besiedlung um das Lausitzer Gebirge, in: Zittauer Geschichtsblätter 13, str. 13 - 15, Zittau.
- GABRIEL, F. 1985: Opevněná panská sídla na Českolipsku před rokem 1319, in: Z minulosti Děčínska a Českolipska 4, Ústí nad Labem.
- JENČ, P. v přípravě: Dějiny Příhrázské vrchoviny.
- JENČ, P. - PROSTŘEDNÍK, J. 1995: Spelcoarcheologický projekt Chodová, in: Pojizerský sborník 2, str. 44 - 54, Turnov.
- KALFERST, J. - PROSTŘEDNÍK, J. 1993: Nálezy kultury se šňurovou keramikou ve východních Čechách, in: Pojizerský sborník 1, str. 16 - 47, Turnov.
- KAVÁN, J. 1958: Mladoluzické pohřebiště v Kruzích na Mnichovohradištsku, in: Sborník Severočeského muzea - Historia 1, str. 101 - 116, Liberec.
- KAVÁN, J. 1964: Výzkum přechodného útočiště pod převislou skalou ve Světlé pod Ještědem na okrese Liberec, in: Sborník Severočeského muzea - Historia 4, str. 259 - 271, Liberec.
- KAVÁN, J. 1966: Slovanské hradiště Hradec nad Jizerou (obec Podolí) a některé problémy jeho datování a funkce, in: Sborník Severočeského muzea 5, str. 69 - 87, Liberec.
- KOŠNAR, L. 1970: K původu podkovovité spony z Oken, in: Sborník Národního muzea v Praze - Historie A, 24, str. 81 - 97, Praha.
- LUTOVSKÝ, M. 1986: Raně středověké šperky ruského původu v Čechách, in: Časopis Národního muzea - Historie 155, č. 1 - 2, str. 1 - 12, Praha.
- LUTOVSKÝ, M. 1999: Starohradištní nález z Dneboha, okr. Mladá Boleslav, in: Archeologie ve středních Čechách 3, str. 537 - 534, Praha.
- LOŽEK, V. 1997: Nálezy z pískovcových převisů a otázka degradace krajiny v mladším pravěku v širších souvislostech, in: Ochrana přírody 52, č. 5, str. 146 - 148, Praha.
- LOŽEK, V. 1999: Ochrana přírody otázky ve světle vývoje přírody, in: Ochrana přírody 54, Praha.
- MÄHLING, W. 1944: Das spätlatenezeitliche Brandgräberfeld von Kobil, Bezirk Turnau. Prag.
- MÜLLER, R. 1927: Die vor- und frühgeschichtliche Funde und Fundstätte der Amtshauptmannschaft Zittau, in: Neues Lausitzisches Magazin 103, str. 1 - 43, Görlitz.
- PAŽOUREK, V. - VELÍMSKÝ, T. 1995: Nově zjištěné raně středověké nálezy z Labských pískovců - příspěvek k počátkům slovanského osídlení ve Šluknovském výběžku, in: Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1983 - 1992, str. 197 - 212, Most.
- PEŠA, V. 1998: Využívání středoevropských jeskyní v mladší době bronzové až halštatské. Diplomová práce, Ústav pro pravěk FF UK Praha.
- PEŠA, V. 1999: Pravěké rituály v Polomených horách: archeologické výzkumy v okolí Dubé na Českolipsku. Kuděj - časopis pro kulturní dějiny 2, str. 3 - 9, Praha.
- PEŠA, V. v tisku: Archeologie v okolí Doks, in: Bezděz 10, Česká Lípa.
- PLEINER, R. a kol. 1978: Pravěké dějiny Čech. Praha.
- PLESL, E. 1960: Vztahy severočeské sídelní oblasti k Sasku v mladší době halštatské, in: Památky archeologické 51, str. 539 - 560, Praha.
- PLESL, E. 1967: Der Zittauer Weg und seine Bedeutung für die Besiedlung Nordostböhmens in der Zeit der Lausitzer Urnenfelder, in: Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege in Dresden 16/17, str. 93 - 103, Dresden.
- PLESL, E. - PLESLOVÁ-ŠTIKOVÁ, E. 1970: Výsledky výzkumu v r. 1929 na Hradech u Mnichova Hradiště, in: Archeologické rozhledy 22, str. 689 - 720, Praha.
- PLESLOVÁ - ŠTIKOVÁ, E. 1981: Mužský u Mnichova Hradiště. Pravěká skalní pevnost. Praha.

PROSTŘEDNÍK, J. 1996: Záchraný výzkum sídliště lidu popelnicových polí a doby římské v Turnově, in: Pojizerský sborník 3, str. 11 - 70, Turnov.

PROSTŘEDNÍK, J. 1996: Archeologické výzkumy turnovského muzea v roce 1995, in: Z Českého ráje a Podkrkonoší 9, str. 149 - 180, Semily.

PROSTŘEDNÍK, J. 1997: Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v Turnově v roce 1996, in: Z Českého ráje a Podkrkonoší 10, str. 139 - 162, Semily.

PROSTŘEDNÍK, J. 1998: Neolitické a eneolitické osídlení Českého ráje a horního Pojizeří (teze), in: Otázky neolitu a eneolitu našich zemí, str. 11 - 22, Turnov - Hradec Králové.

PROSTŘEDNÍK, J. 1999: Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v letech 1997 a 1998, in: Z Českého ráje a Podkrkonoší 12, str. 162 - 194, Semily.

PROSTŘEDNÍK, J. - VOKOLEK, V. 1998: Archeologický výzkum skalních lokalit Českého ráje v letech 1994 - 1997, in: Z Českého ráje a Podkrkonoší 11, str. 118 - 132, Semily.

PROSTŘEDNÍK, J. - VOKOLEK, V. 1998: Doplnky k soupisu sídlištních nálezů kultury se šňůrovou keramikou v Čechách, in: Archeologické rozhledy 50, str. 375 - 379, Praha.

SALAC, V. 1997: Význam Labe pro česko-saské kontakty v době laténské (úvod do problematiky), in: Archeologické rozhledy 49, str. 462 - 494, Praha.

SKLENÁR, K. 1996, 1997: Bibliografie německé archeologie v Čechách (časopisy Mitteilungen des Nordböhmisches Exkursions-Klubs, Sudeta), in: Zprávy České archeologické společnosti - Supplement 29, 30, Praha.

STARÁ, M. 1992: Archeologická sbírka Severočeského muzea v Liberci, in: Archeologický výzkum v severních Čechách 22, Liberec.

STREIT, C. 1937: Von der Gesellschaft, in: Sudeta 13, str. 123-126, Liberec.

SVOBODA, J. 1999: Čas lovců. Brno.

SVOBODA, J. v tisku: Paleolit Českolipska a přilehlých území severních Čech, in: Bezděz 10 (s další literaturou k paleolitu), Česká Lípa.

SVOBODA, J. - CÍLEK, V. - JAROŠOVÁ, L. 1999: Mezolit na Českolipsku: poznámky k současnému stavu výzkumu, in: Bezděz 8, str. 11 - 34 (s další literaturou k mezolitu), Česká Lípa.

SVOBODA, J. - CÍLEK, V. - JAROŠOVÁ, L. - PEŠA, V. 1999: Mezolit z perspektivy regionu: výzkumy v ústí Pekla, in: Archeologické rozhledy 51, str. 243-264, Praha.

TUREK, R. 1958: Slovanský pravěk libereckého kraje, in: Sborník Severočeského muzea - Historia 1, str. 124 - 145, Liberec.

VOKOLEK, V. 1995: Skalní sídliště nad Záborčím, k. ú. Ondřkovic, in: Pojizerský sborník 2, str. 13 - 36, Turnov.

VOKOLEK, V. 1998: Eneolitické nálezy u „Hlavaté skály“, k. ú. Hrubá Skála, in: Otázky neolitu a eneolitu našich zemí, s. 113 - 122, Turnov - Hradec Králové.

VÝZKUMY V ČECHÁCH 1996-7, Archeologický ústav Praha 1998.

VÝZKUMY V ČECHÁCH 1998, Archeologický ústav Praha 2000.

WALDHAUSER, J. 1971: Archeologický výzkum v severních Čechách II. Liberec.

WALDHAUSER, J. 1971: Dva mohylové náramky z Pojizeří, in: Archeologické rozhledy 23, str. 147-152, Praha

WALDHAUSER, J. 1976: Turnovský typ kultury lidu popelnicových polí v severních Čechách - Archeologický výzkum v severních Čechách IV. Teplice.

WALDHAUSER, J. 1981: Keltské rotační mlýny v Čechách, in: Památky archeologické 72, str. 153 - 221, Praha.

WALDHAUSER, J. 1996: Keltové na Jizeře a v Českém ráji. Praha - Mladá Boleslav.

WALDHAUSER, J. - JENČ, P. 1998: Aktivité doby laténské na lokalitě Sokolka v Českém ráji, in: Středočeský vlastivědný sborník, Muzeum a současnost 16, str. 137 - 141, Roztoky u Prahy.

WALDHAUSER, J. - KOŠNAR, L. 1997: Archeologie Germánů v Pojizeří a v Českém ráji. Praha - Mladá Boleslav.

WALDHAUSER, J. - LUTOVSKÝ, M. 1998: Zjišťovací archeologický výzkum laténského opevnění Semín roku 1993, in: Z Českého ráje a Podkrkonoší 11, str. 133 - 158, Semily.

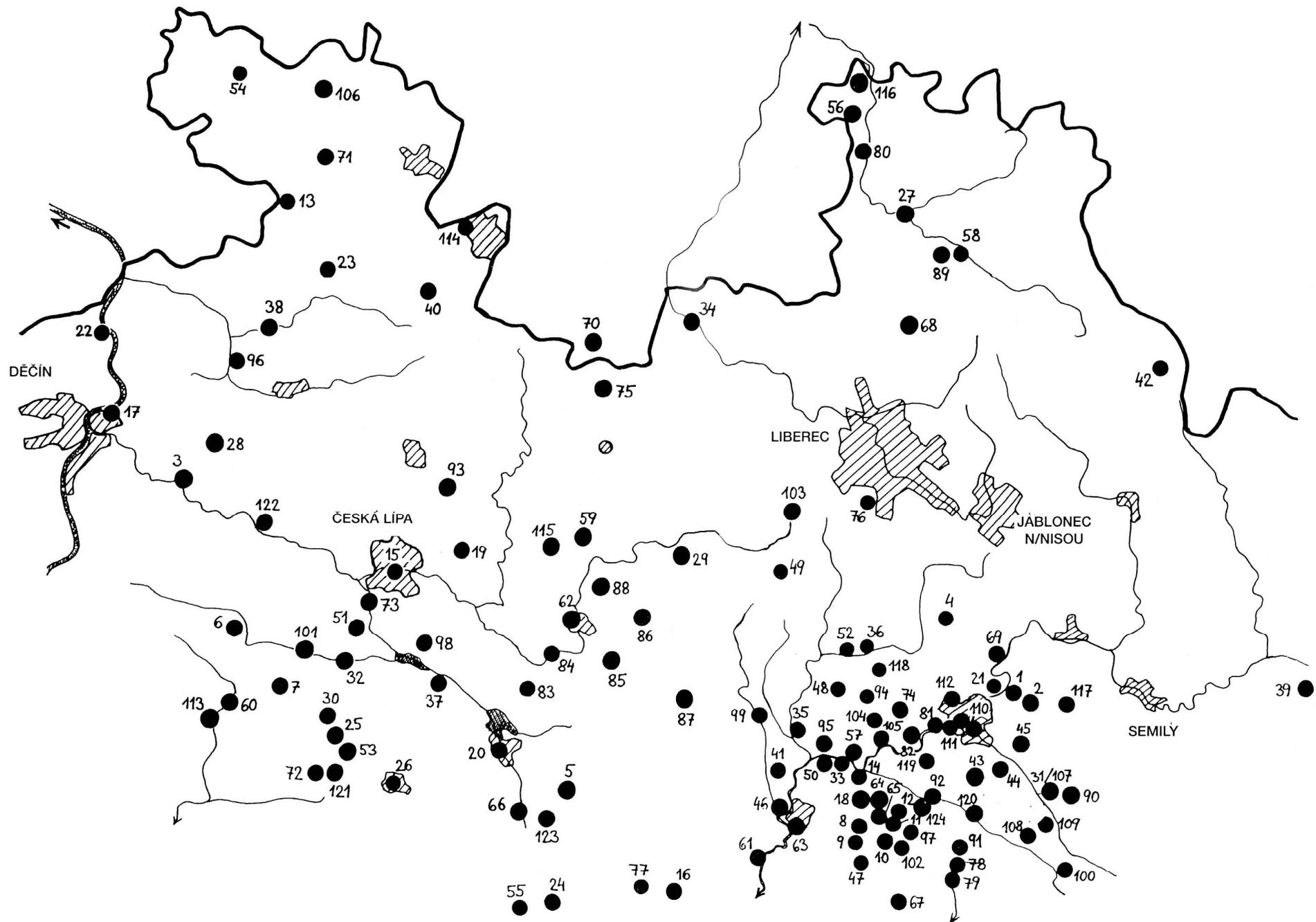
WALDSTEIN, C. 1893: Eine Gräberstätte bei Dauba. Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs 16, str. 1-22, Česká Lípa.

WEBER, V. 1972: Dehtašské jámy ve Svijanech u Turnova (okres Liberec), in: Časopis Moravského muzea 57, str. 231 - 236, Brno.

ZÁPOTOCKÁ, M. 1999: Stvolínky u České Lípy. První dům kultury s vypíchanou keramikou v Čechách, in: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, M 4, str. 61 - 72, Brno.

Mapa vybraných lokalit

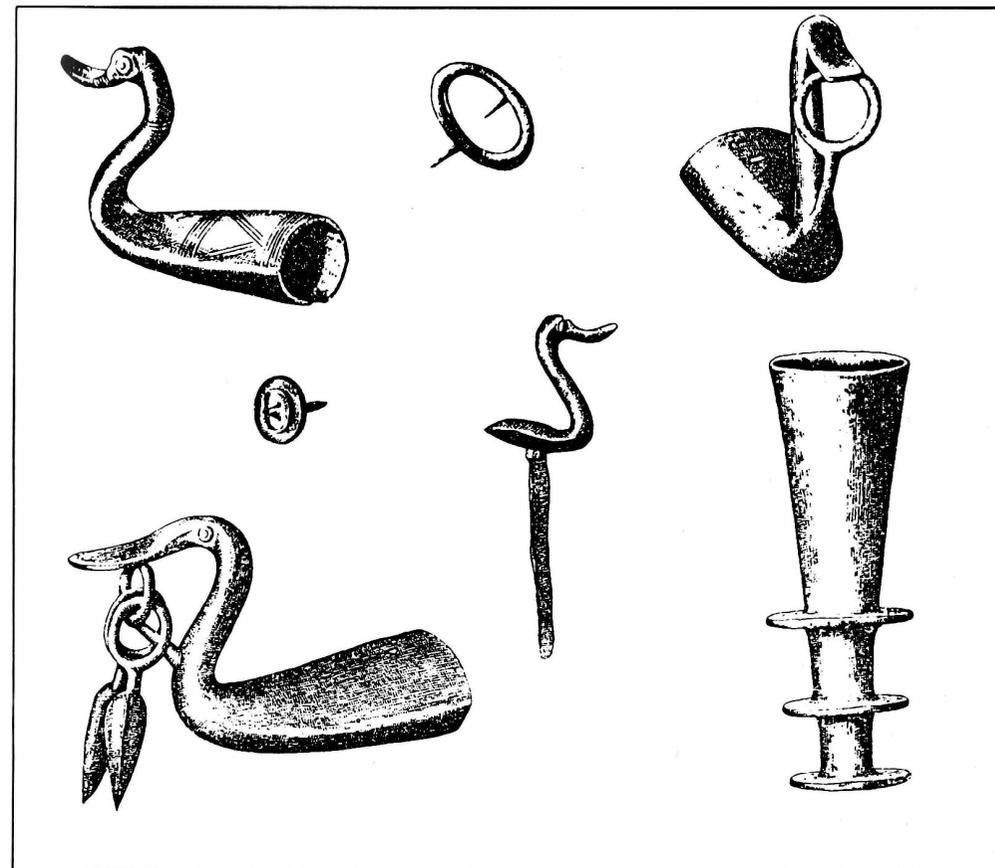
1. BĚLA u Turnova (SM) - broušená kamenná industrie; Dvojitá brána u Rohlin: kultura nálevkovitých pohárů, lužická popelnicová pole; Pánvička - bezjmenné abri; lužická kultura.
2. BĚLA u Turnova (SM) - jeskyně Jislova a Postojna: starší doba kamenná (ml. stupeň středního paleolitu ?), lužická kultura.
3. BENEŠOV NAD PLOUČNICÍ (DC) - sídliště lužické kultury.
4. BEZDĚČIN u Hodkovic (LB) - keramika lužické kultury.
5. BEZDĚZ (CL) - okolí obce: neolit - eneolit (broušené kamenné nástroje), 2 bronzové náramky (popelnicová pole doby bronzové), mince z doby stěhování národů (Zenon, 474-491 n. l.); pod abri nálezy z mezolitu, mladšího stupně kultury s vypíchanou keramikou a lužické kultury; obec s románským kostelem.
6. BINOVO vrch (k. ú. Kravaře, CL) - bronzová sekera (střední - mladší doba bronzová).
7. BLÍŽEVEDLY (CL) - „Kreuzstück“: starý neolit (nález keramiky); vrch Ronov: bronzová sekerka (skloněk doby bronzové); STRANNÉ (CL) - ostrožna jižně od obce: střední - mladší doba hradištní (hradiště?); rovinná poloha SV od obce: kamenná industrie broušená (neolit) i štipaná, doba laténská (keramika - okrajové zlomky, smolný nátěr), raný středověk - osídlení ve střední až mladší (pozdní) době hradištní.
8. BOSEŇ (MB) - Průlezná jeskyně u Zásadky: časný eneolit.
9. BOSEŇ (MB) - z okolí známo několik broušených kamenných nástrojů (neolit, eneolit); Valečov: eneolit (keramika, štipaná industrie, broušený kamenný klínek); obec: osídlení v době římské a na sklonku raného středověku; jeskyně V průchodě: neolit/eneolit, lužická kultura.
10. BRANŽEŽ (MB) - neolitické broušené kamenné nástroje (blíže nelokalizováno); „Hrobka“: nálezy lužické kultury (keramika, bronzová industrie), sídliště z mladší doby laténské; jiná poloha (v blízkosti obce): ojedinělý nález pazourkové dýky (raná doba bronzová); Smrkovec (jeskyně Stříbrný Orel I): mladý neolit/eneolit, lužická kultura.
11. BRANŽEŽ (MB) - abri Velký Mamuták: lužická kultura, mladý až pozdní latěn; Zelená jeskyně: lužická kultura; abri Východní Vránovy: únětická kultura - mladší stupeň, doba bronzová blíže neurčena.
12. BRANŽEŽ (MB) - abri Jižní Točna ve Vlčím dole: doba halštatská.
13. BRTNIKY (DC) - hradiště ze středohradištního období (9. - 10. stol.), nálezy pod abri: mezolit a raný středověk (přelom 8. a 9. stol.).
14. BREZINA NAD JIZEROU (MB) - neolit (kamenné nástroje), lužická kultura, pohřebiště slezské až platénické kultury, nález esovitých záušnic (kostrové hroby ?).
15. ČESKÁ LÍPA (CL) - nedochovaný čtun (monoxyl); Erbenova ulice: sídlištní nálezy z pozdní doby laténské, možná též z neolitu.
16. ČISTÁ (MB) - neolit a eneolit (broušené kamenné nástroje), pohřebiště lužické kultury; navazuje osídlení Mladoboleslavská.
17. DĚČÍN (DC) - Kvadrberk (Stoličný vrch): výšinné sídliště kultury s vypíchanou keramikou; navazuje osídlení Děčínské kotliny.
18. DNEBOH (MB) - výšinné lokality Hrada a Klamorna: neolit (na Hradech sídliště kultury s keramikou lineární i kultury s keramikou vypíchanou), eneolit (Hrada - významné sídliště kultury nálevkovitých pohárů, nálezy bolerázkého stupně kultury bádenské; Klamorna - kultura řívnáčská, keramika kultury kulovitých amfor), starší doba bronzová (Hrada - ojedinělý nález mladoúnětické keramiky), výrazné osídlení v mladší a počínající pozdní době bronzové - lužická kultura, ojedinělé nálezy staršího stupně kultury slezské a raně štitarské, pozdní halštat - časný latěn (Hrada), starší až střední doba laténská, raný středověk - keramika pražského typu (nejspíše 7. stol., Hrada), hradiště na sklonku starší a ve střední době hradištní; Dneboh - „Kavčina“: pohřebiště lužické kultury, nález fragmentů starohradištní hrncovité nádoby; Olšina: mladší stupeň lužické kultury (pohřebiště ?).
19. DOBRANOV (CL) - pravěké sídlištní nálezy (většně doby římské); Lipka (Lindenberg): bronzová sekera.
20. DOKSY (CL) - mezolit, 2 zlaté keltské mince; ve Starých Splavech ojedinělý nález nádoby (eneolit - doba bronzová/ halštatská).
21. DOLÁNKY u Turnova (SM) - pozdní paleolit; BUKOVINA (SM) - „Chochołka“: eneolit (ojedinělý nález kamenného nástroje); neznámá skalní rozsedlina: údajný nález bronzové sekerky s laloky.
22. DOLNÍ ZLEB (DC) - jeskyně u Jeptišky: nádoba lužické kultury.
23. DOUBICE (DC) - nálezy pod převýs (Jezeví a Svědký): mezolit, pravděpodobně doba halštatská.
24. DOUBRAVICE u Lobč (MB) - Dlouhý převis: velmi pravděpodobně doba bronzová, možná doba římská - stěhování národů (nejedná-li se o keramiku halštatskou).
25. DREVCICE (CL) - nálezy pod převisy (Máslník I a II, Černá Louže, Srní, Pod kamennou hlavou aj.): mezolit, vypíchaná keramika, kultura se šňůrovou keramikou, lužická kultura, doba halštatská a římská.
26. DUBÁ (CL) - bronzová sekera (doba bronzová), římská mince, pohřebiště ze sklonku raného středověku.
27. FRYDLANT (LB) - nález římské mince (Nerva, 96 - 98 n.l.).
28. HABARTICE DOLNÍ / HORNÍ (DC) - neolit - eneolit, doba bronzová/ halštatská.
29. HAMR (CL) - hrad Děvín: římská mince (Antonius Pius, 138 - 161 n.l.).
30. HERMÁNKY (CL) - nálezy pod převisy (Heřmánský I, Sídelník I a III): mezolit, kultura s lineární a vypíchanou keramikou, popelnicová pole doby bronzové, doba halštatská.
31. HNANICE - BOREK POD TROSKAMI (SM) - Ludmilina jeskyně a Těhňkova skála: neolit - eneolit, keramika bádenské kultury.
32. HOLANY (CL) - lokality z paleolitu (acheulén), mezolitu, eneolitu/ rané doby bronzové, lužické kultury a vrcholné doby laténské.
33. HRADEC NAD JIZEROU (k.ú. Podolí u Mnichova Hradiště, MB) - neolit, příp. též eneolit (minimálně I broušený kamenný nástroj), mladší doba bronzová (ojedinělý nález bronzové dýky), raně středověké hradiště (rámcové 10. stol.).

34. HRÁDEK NAD NISOU (LB) - římská mince.
35. CHOCNĚJOVICE (MB) - eneolit (kamenné nástroje), doba laténská (žárové pohřebiště kobylské skupiny).
36. CHVALČOVICE (LB) - Klamorna: broušená industrie, pazourkově odštěpky a srdcovitá retušovaná šípka (vše eneolit ?), lužická kultura, mladší doba hradištní.
37. JESTŘEBÍ (CL) - ojedinelý nálež broušeného kamenného nástroje, žárové pohřebiště kobylské skupiny; PROVODÍN - ojedinelé nálezy mezolitické (?) industrie a broušené sekery od Lysé skály.
38. JETŘICHOVCE/STUDENÝ/VSEMILY (DC) - nálezy pod převisy (Chatař, Sojčí, Pramenný, Trampský): mezolit, eneolit (keramika zdobená otiskem šňůry), lužická kultura (?), doba halštatská (kultura billendorfská).
39. JILEMNICE (SM) - 2 římské mince; z okolí (Hrabačov, Mřičná) neolitická a eneolitická broušená kamenná industrie.
40. JIŘETÍN POD JEDLOVOU (DC) - římská mince (Claudius II.)
41. JIVINA (MB) - neolit (nelokalizované kamenné nástroje); býv. cíhlna: lužická kultura, mladší až pozdní doba laténská.
42. JIZERKA (LB) - Hrušková skála: neověřená eneolitická jeskynní lokalita.
43. KACANOVY (SM) - neolit - eneolit (kamenné nástroje); „jeskyňka pod samotou Vrchy“: kultura slezskoplatěnická.
44. KARLOVCE (SM) - Hruboskalsko - Čertova ruka: neolit mladý, eneolit (kultura nálevkovitých pohárů, kultura se šňůrovou keramikou), kultura lužická a slezskoplatěnická (poloha využívána „plynule“ až do pozdního halštatu), doba laténská, starší doba římská a stěhování národů; abri Pod Pradědem: mezolit, starý a mladý neolit, kultura lužická a slezskoplatěnická; abri Pod Majákem: doba římská; abri Pod Opozdilcem: lužická popelnicová pole („Lužická kultura“).
45. KARLOVCE (SM) - Vyrstkalov: neolitické sídliště (kultura s keramikou vypíchanou).
46. KLÁŠTER HRADIŠTĚ NAD JIZEROU (MB): neolit (z okolí obce známy nálezy broušené kamenné industrie), pohřebiště lužické kultury, na ostrohu výšinné sídliště (hradiště ?) lidu popelnicových polí, ve stejné poloze vzniká v závěru raného středověku cisterciácký klášter - s jeho existencí pravděpodobně souvisí 4 hroby s esovitými záušnicemi, zjištěné v blízkosti bývalého klášterního chrámu.
47. KNĚŽMOST (MB) - neolit - eneolit (sídlíště kultury s keramikou vypíchanou, kamenné nástroje), neurčený zemědělský pravěk, doba halštatská, starší doba římská (sídlíště, bronzová spona), raný středověk (osídlení v 8.-9. století, hromadný nálež kovových předmětů).
48. KOBYLY (LB) - mladý eneolit (sídlíštní keramika kultury se šňůrovou keramikou), 2. - 1. stol. př.n.l. (pohřebiště kobylské skupiny).
49. KOTEL (LB) - sídlíštní nálezy z mladší doby hradištní.
50. KRUIH NAD JIZEROU (k. ú. Podolí u Mnichova Hradiště, MB) - pohřebiště lužické kultury.
51. KVÍTKOV (CL) - neolit - eneolit (kamenné nástroje z okolí obce); převis Šňůrka: kultura s keramikou vypíchanou, skloněk doby bronzové (lužická kultura), doba halštatská.
52. LETÁROVCE (LB) - neolit - eneolit (kamenné nástroje z okolí obce), mladší až pozdní doba laténská, konec raného středověku.
53. LHOTA u Dubé (CL) - převis Stará skála (Oltářík): mezolit, vypíchaná keramika, s nevj. pravděpodobností kultura se šňůrovou keramikou, doba bronzová/ halštatská.
54. LIPOVÁ (DC) - raný středověk - ojedinelý nálež bronzového předmětu ze 7. století.
55. LOBEC (ME) - osídlení v starém i mladém neolitu, na sklonku doby bronzové a v závěru doby laténské; navazuje osídlení Mělnicka.
56. LOUCNÁ - SAŇ (LB) - raně středověké hradiště (střední doba hradištní).
57. LOUKOVEC (MB) - nelokalizovaný broušený nástroj (neolit), sídlíštní nálezy lužické kultury; LOUKOV - z okolí broušená kamenná industrie (neolit, eneolit); mezi Loukovcem a Loukovem: kultura slezskoplatěnická ? (ojedinelý nálež keramiky).
58. LUH u Frýdlantu (LB) - římská mince (Valentinianus I., 364 - 375 n.l.).
59. LUHOV (CL) - kamenná sekera ze starší doby bronzové.
60. LUKOV (LT) - pole SV od obce: doba halštatská (urč. Ha D), časný latěn, mladší až pozdní doba laténská, středověk (osídlení od středohradištního období); chmelnice (J, JZ od obce); sídlíště kultury s keramikou lineární a vypíchanou, neolit - eneolit, mladší až pozdní doba bronzová, laténské kostrové hroby; DUBIČNÁ (LT) - okolí obce: eneolitický broušený nástroj; úpatí Dubí hory: lužická popelnicová pole doby halštatské (depot bronzových předmětů).
61. MALÁ BĚLÁ (MB): rozsáhlé pohřebiště lužické kultury, v téže poloze nalezena keramika z 3. - 1. století př.n.l. (doba laténská); NOVÁ VES u Bakova (MB): mladý paleolit, pohřebiště a sídlíště lužické kultury, hroby z doby halštatské; navazuje osídlení Mladoboleslavská.
62. MIMOŇ (CL) - neolit - eneolit (kamenné nástroje), dvojhrob a sídlíštní nálezy ze sklonku raného středověku.
63. MNICHOVO HRADIŠTĚ (MB) - neolit - eneolit (nelokalizované kamenné nástroje); širší prostor okolo závodu Liaz: eneolit (možná též neolit), kultury lužická a slezská, pravděpodobně halštata, doba hradištní (raný středověk); neurčená lokalita: závěr doby bronzové (keramika II. stupně kultury slezskoplatěnické).
64. MUŽSKÝ (MB) - jeskyně Sklep a Portál na Chodov: mladý neolit, starý eneolit (kultura nálevkovitých pohárů), střední eneolit (k. řivnáčská), lužická kultura (stupeň IIa a III Vokolkovy klasifikace), 4. - pol. 3. stol. př.n.l. (doba laténská); na protější straně rokle (skalní oblast Kobylí hlavy - poloha nad Hrázkou) časně středověké mohylové pohřebiště z 8. - 9. století.
65. MUŽSKÝ (MB) - pravěké nálezy z několika skalních dutin východně od obce (např. jeskyně Uňo v Prolízavé roklí: mladý stupeň lužické kultury).
66. OBORA (CL) - mezoliti; OKNA (CL) - mezolit, 3 bronzové dýky (starší doba bronzová).
67. OBRUBY (MB) - rovinné sídliště ve starém i mladém neolitu, nálezy z období eneolitu (kultura jordanovská, možná i kultura nálevkovitých pohárů), pravděpodobně z doby bronzové až halštatské, z mladší až závěrečné doby laténské/ starší doby římské, ze 4. - 6. století (pozdní doba římská - stěhování národů) a z přelomu raného a vrcholného středověku; navazuje osídlení Mladoboleslavská.

68. OLDŘICHOV V HÁJÍCH (LB) - Skalní hrad: neověřená lokalita s nálezem keramiky mladšího stupně lužické kultury.
69. ONDRÁKOVICE (JN) - skalní oblast Drábovna u Malé Skály: neolit (kultura s keramikou lineární, kultura vypíchané keramiky), eneolit, mladší doba bronzová (kultura lužická), pozdní doba bronzová až halštata (slezská i platěnická fáze). Samostatnou zmínku zasluhuje unikátní nálež fragmentu kamenného předmětu s rytým ornamentem (pravděpodobně starší pravěk), objevený ve skalní dutině v červnu 2000.
70. OYBIN / Ojvín (BRD) - hradiště lužické kultury.
71. PANSKÝ (DC) - pozdní paleolit nebo mezolit (povrchové nálezy štípané kamenné industrie).
72. PAVLIČKY (CL) - keltská mince, nádobka pražského typu (raný středověk).
73. PEKLO kaňon (k. ú. Česká Lípa a Kvítkov, CL) - převisy Pod zubem, Pod křídlem a Grošák: mezolit, kultura s keramikou vypíchanou, lužická kultura.
74. PĚNCÍN (LB) - neolitická broušená industrie, sídlíště v neolitu (šarecký stupeň kultury s keramikou lineární, kultura s keramikou vypíchanou), nálezy z období středního eneolitu (horizont kultury řivnáčské a kultury kulovitých amfor), sídlíště a pohřebiště lidu popelnicových polí: kultury lužická, slezská, vrcholný/ pozdní halštata, středověk; DOUBÍ u Turnova: nálež zlatých svítek lužické kultury ?
75. PETROVCE (CL) - nálež římské mince.
76. PILÍNKOV (LB) - bronzová sekera (střední, příp. počátek mladší doby bronzové).
77. PLUŽNÁ (MB) - neolit (kamenné nástroje), nejstarší raně středověký hromadný nálež železných předmětů v Čechách (8. století).
78. PODKOST (JC) - neolitická sídlíště - poloha „Velká Poráň-Kamence“ (kultura s keramikou vypíchanou) a trať „Na hrádku“, eneolit (nálež kamenné sekerky v jeskyni pod hradem); „asi 250 m SZ od Černého rybníka“: doba bronzová mladší, příp. střední (v literatuře uváděn nálež bronzového náramku - předmět nezvztávaný).
79. PODKOST (JC a MB) - údolí Plakánek: jeskyně Knobloch-Skála (nálež misy z 2. - 1. stol. př.n.l.), ostrožna Poráň (vrcholný až pozdní halštata, latěn- 3./2. - 1. stol. př.n.l., pražský typ, raně středověké hradiště), „lom u bývalé panské pily“ (keramika lužické kultury), naproti Poráni skupina mohyl (předpokládáno raně středověké stáří); navazuje osídlení Mladoboleslavská a Jičínská.
80. PŘEDLÁNCE (LB) - mince z doby římské a stěhování národů.
81. PŘEPĚŘE (SM) - nelokalizované kamenné nástroje (neolit - eneolit), starý a mladý neolit (sídlíště), raný eneolit, střední eneolit (kultura řivnáčská), lužická a slezskoplatěnická kultura, doba laténská (4. - 3. a 3./2. - 1. stol. př.n.l.), mince byzantského císaře Justiniana I., střední / mladší doba hradištní.
82. PŘÍŠOVICE (LB) - osídlení v neolitu (kultura s keramikou vypíchanou), nálezy neolitické a eneolitické broušené industrie, lužická popelnicová pole doby bronzové a halštatské (osídlení takřka kontinuálně od lužické kultury do pozdního halštatu), 4. - 3. stol. (starý až střední latěn), 2. - 1. stol. př.n.l. (mladší až pozdní doba laténská), starší doba římská, stěhování národů, starší doba hradištní (bronzová rolnička), skloněk raného středověku.
83. RALSKO-HRADČANY (CL) - Hradčanské stěny (výzkum v červenci 2000, předběžné datování - převisy Uhelná rokle II a III, U obory): eneolit neurč., střední eneolit (horizont kultury řivnáčské a kultury kulovitých amfor), lužická kultura, pozdní bronz/ halštata (1 keramický zlomek náleží slezské nebo billendorfské kultuře), doba halštatská.
84. RALSKO-HRADČANY (CL) - při řece Ploučnici: abri Dobnas - vrcholný až pozdní halštata, konkr. kultura billendorfská; abri Lakota - kultura nálevkovitých pohárů (řivnáčská fáze), eneolit blíže neurč. (jemně retušovaná pazourková šípka kapkovitého tvaru, patrně také kultura nálevkovitých pohárů) a doba halštatská.
85. RALSKO-PLOUŽNICE (CL) - 3 mince z doby stěhování národů.
86. RALSKO-SVĚBOŘICE (CL) - neolit (kultura s keramikou lineární - šarecký stupeň, vypíchaná keramika); výšinné sídlíště Dubový vrch: střední eneolit, lužická kultura - mladší fáze (vše pozdní doba bronzová ?).
87. RALSKO-ZIDLŮV (CL) - neolit - eneolit (koncentrace kamenných nástrojů), hrob z raného středověku (pravděpodobně 7. - 8. století).
88. RALSKO hora (k. ú. Vranov, Noviny p. Rač., Ralsko; CL) - 2 bronzové sekery (skloněk doby bronzové); VRANOV: neolit - eneolit (kamenné nástroje), přelom raného a vrcholného středověku.
89. RASPEŇAVA (LB) - Chlum: neolit - eneolit (fragmenty dvou vrtaných kamenných nástrojů), bronzová sekera (pozdní doba bronzová).
90. ROVENSKO POD TROSKAMI (okr. SM) - eneolit (ojedinelý broušený nástroj), lužická popelnicová pole (sídlíště), konec raného středověku.
91. RYTÍŘOVA LHOTA (JC) - eneolit (kamenné nástroje a kuželovitý vývrtček z jedné polohy - pravděpodobně sídlíště).
92. SKOKOVY (lokalita patrně na k.ú. Všeh, SM) - závěr doby halštatské, doba římská; nelokalizovaný starší nálež broušeného kamenného nástroje.
93. SLOUP (CL) - hradní skála: eneolit (kultura kulovitých amfor), starší doba bronzová, mladolužické výšinné sídlíště (možná od sklonku mladší, zcela určitě v pozdní době bronzové), nálezy z mladého až pozdního latěnu, starší doba římská a z pozdní doby římské/ stěhování národů; nelokalizovaná Lesingova skála: mladý stupeň lužické kultury.
94. SOBĚSLAVICE (LB) - „U dubu“: neolit - eneolit (kamenné nástroje), ojedinelý nálež z 3./2. - 1. stol. př.n.l.; „U hřbitova“: laténské sídlíště (3./2. - 1. stol. př.n.l.).
95. SOVENICE (MB) - sídlíště ve starém neolitu, eneolit - nelokalizované kamenné nástroje, mladý eneolit - kultura se šňůrovou keramikou (s největší pravděpodobností kostrové pohřebiště), mladší doba bronzová - sídlíště a pohřebiště lužické kultury, konec raného/ počínající vrcholný středověk (esovitě záušnice možná dokladem kostrového pohřebiště, sídlíštní nálezy).
96. SRBSKÁ KAMENICE (DC) - převis Arba: mezolit, eneolit (kultura nálevkovitých pohárů); rozscedlinová jeskyně „Pod Stražištěm“ (nad Svinskými doly): doba bronzová - nejspíše lužická kultura.
97. SRBSKO (MB) - skalní masív Sokolka: starý neolit, střední eneolit, lid popelnicových polí doby bronzové (lužická kultura, slezsko-štírtarský horizont), doba halštatská nebo římská ?, mladší doba laténská, raný středověk - 9. století; rokle

- Kopřivák v žehrovské oboře (nálezy pod převislou skalou): mladší doba bronzová, keramický pravěk neurčený (1 zlomek odpovídá latěnu); oblast „Pod kobylou“?: doba bronzová - nejspíše její mladší úsek (nález bronzového náramku).
98. SRNÍ (CL) - Kraví Hora: paleolit (acheulén), doba bronzová/ halštatská.
99. STRÁZÍŠTĚ (MB) - abri U věže: pravděpodobně zemědělský pravěk („střední - mladý holocén“?).
100. STRELEC (JC) - eneolit - nelokalizovaný nález kamenné sekerky; dnes již odtěžená skála při záhybu silnice ze Střelce do Hrdoňovic: lužická popelnicová pole doby bronzové (vzácný nález dvou bronzových spon); HRDOŇOVICE (JC) - hromadný nález bronzových hřiven únětické kultury?; navazuje osídlení Jiřenska.
101. STVOLINKY (CL) - osídlení v starší době kamenné (acheulén, pozdní paleolit, mezolit), v mladém neolitu, době laténské, starší době římské a ve středověku; z okolí nález broušené kamenné sekerky ze starší doby bronzové.
102. SUHROVICE (MB) - jeskyně Oko: sídlištní aktivity v mladém neolitu, nálezy z období starého eneolitu (kultura nálevkovitých pohárů), lužických popelnicových polí doby bronzové a z doby římské; Malá latřina: neolit?, mladší stupeň lužické kultury; Táborové abri a jeskyňka Vývrat: pozdní bronz; abri Berča: mladý neolit, příp. časný eneolit, kultura lužická a slezská, doba římská; BRANŽEZ (MB) - Kurandovská jeskyně: mladý neolit/ eneolit (výroba štípané i broušené kamenné industrie).
103. SVĚTLÁ POD JEŠTĚDEM (LB) - převis Jeřmanská skála: mladý neolit, lužická kultura, doba halštatská.
104. SVIJANSKÝ ÚJEZD (LB) - mladý eneolit - konkr. kultura se šňůrovou keramikou (nádobu, v ní údajně „zbytky popela“ - nelze vyloučit žárový hrob), pohřebišť lužické kultury.
105. SVIJANY (LB) - několik poloh: neolit, eneolit (mezi nálezy sekeromlat kultury se šňůrovou keramikou), lužická popelnicová pole doby bronzové a halštatské (kultura lužická, slezská, platčnický až pozdně platčnický horizont), doba stěhování národů, závěr raného středověku; Podolí u Svijan: mladý eneolit (sekeromlat kultury se šňůrovou keramikou), 2. - 4. stol. po Kristu (doba římská), mladší doba hradištní.
106. ŠLUKNOV (DC) - stříbrné kruhy datované do mladší doby hradištní.
107. ŠTĚPÁNOVICE (SM) - Pod Hlavatou skalou (lokality na k.ú. Hrubá Skála?): eneolit (kultura nálevkovitých pohárů), slezskoplatčnická kultura.
108. TROSKOVICE (SM) - ostrožnovité plato Semín: 3./2. - 1. stol. př.n.l. (doba laténská); abri Sprašová brána: keramický pravěk (lužická kultura?), doba hradištní.
109. TROSKOVICE (SM) - hrad Trosky: nálezy lužické kultury a z 2. - 1. stol. př.n.l.
110. TURNOV (SM) - nálezy z více poloh (bývalá Achrenthalova cihelna, Mariánské náměstí, Vrchhůra, Maškovy zahrady, Hamry u Pelešan, „U rybníka“): starý neolit (kultura s keramikou lineární), mladý neolit (kultura s keramikou vypíchanou), eneolitické kamenné nástroje (identifikovány sekeromlaty kultury se šňůrovou keramikou), osídlení v mladší a pozdní době bronzové, doba halštatská - včetně svého závěrečného období s nálezy časné laténské keramiky (sídlíště, žárové pohřebiště), osídlení v 1. - 3. stol. po Kristu (doba římská), hromadný nález římských mincí (po roce 161 n.l.), mladší doba hradištní.
111. TURNOV - NUDVOJOVICE (SM) - neolit (sídlíště s lineární a vypíchanou keramikou), raný eneolit, sídlíště lužické kultury, středověk (časné slovanské období - keramika pražského typu, románský kostelík).
112. TURNOV - OHRAZENICE (SM) - sídlíště v mladém neolitu, eneolitická keramika (kultura se šňůrovou keramikou (nejedná-li se o kulturu kulovitých amfor)).
113. ÚŠTĚK (LT) - sídlíště kultury s keramikou vypíchanou, množství broušených kamenných nástrojů (těž sekeromlat kultury se šňůrovou keramikou), pozdní halštát - latěn (žluté skleněné korále s modrobílými očky, laténské bronzové náramky), 12. - 13. stol. (kostrové hroby s esovitými záušnicemi); navazuje na souvislejší pravěk a rané středověké osídlení Litoměřicka.
114. VARNSDORF (DC) - „cihelna“: paleolit (mladý?).
115. VELKÝ GRUNOV (CL) - ojedinělé nálezy kamenných nástrojů, bronzová sekera (doba bronzová).
116. VES (LB) - doba hradištní (střední, možná též mladší).
117. VESEC pod Kozákovem (SM) - jeskyně v Proskalí - Babí pec, Zemanova a Kudrnáčova pec: kultura nálevkovitých pohárů, kultura kulovitých amfor (nejedná-li se o kulturu se šňůrovou keramikou), mladší stupeň lužické kultury (?).
118. VLASTIBOŘICE (LB) - neolitická a eneolitická broušená kamenná industrie, pazourkové úštěpky, retušovaná trojúhelníková pazourková šípka.
119. VŠEŇ (SM) - keramické nálezy z doby bronzové: únětická kultura? (autory neověřeno), lužická kultura.
120. VYSKEŘ (SM) - eneolit (sekeromlat kultury se šňůrovou keramikou), nález stříbrné římské mince; přesně nelokalizovaná skalní dutina („směrem k Poddoubí“): popelnicová pole doby bronzové.
121. ZÁTYNÍ (CL) - převisy v údolí Lešnice: přelom pozdní paleolit/ mezolit, mezolit, kultury s lineární a vypíchanou keramikou, mladší fáze časného eneolitu nebo kultura nálevkovitých pohárů, pozdní eneolit (horizont kultury zvoncovitých pohárů), pozdní bronz až halštát (možná kultura billendorfská).
122. ZANDOV (CL) - nálezy z doby laténské.
123. ŽĎÁR (CL) - bronzový srp; nálezy pod převisy (Gomorka, Jelení vrch): lužická kultura.
124. ŽEHROV (MB) - Bellevue: neolit, příp. eneolit (nevrtaná kamenná sekera), starší doba bronzová (bronzová sekerka).

Hromadný nález 24 bronzových předmětů včetně známých labutkovitých nákonců, objevený roku 1854 ve Svijanech u Turnova. Soubor patrně představuje součásti obřadního vozíku. Kultura popelnicových polí pozdní doby bronzové. Podle: Filip 1947.

Snímek na přední straně obálky: závěrečná etapa archeologicko - přírodovědného výzkumu výklenkové jeskyně Portál na Chodové (k.ú. Mužský) v Českém ráji v r. 1999. Lokalita využívána v mladší a pozdní době kamenné (kultura s keramikou vypíchanou, nálevkovitých pohárů a kultura řívnáčská), v době bronzové (lužická kultura), ve 4. - pol. 3. století před n. l. (doba laténská), ve vrcholném a pozdním středověku a v novověku. Vlevo geologická sonda s dosaženou hloubkou okolo 450 cm od původního povrchu. Foto Vladimír Štěpánský.

Přední strana obálky (dole): bronzové náramky nalezené ve 30. letech tohoto století za blíže neznámých okolností v okolí Bezdězu náleží mladší nebo pozdní době bronzové. Kreslil Vladimír Peša.

Zadní strana obálky (nahore): Výzkum převisů Šidelník I a III u Heřmáněk v Polomených horách v r. 1998. Nálezy z mezolitu, mladšího neolitu, horizontu lužických popelnicových polí doby bronzové a z doby halštatské. Foto Vladimír Štěpánský.

Zadní strana obálky (dole): Jeskyně Oko v Českém ráji s vícenásobným pravěkým osídlením (sídlíštní horizont s nálezy kultury s keramikou vypíchanou a samborzecké skupiny/ rané malické kultury, kultura nálevkovitých pohárů, sklonek doby bronzové a doba římská). Foto Václav Vopat.

PŘI CESTÁCH ZA POZNÁNÍM VYUŽIJTE SLUŽEB
ČESKÝCH DRAH!